

Eliittihaastattelu

JURI MYKKÄNEN

ABSTRACT The Elite Interview

As a research method elite interviewing differs from other types of interviewing in several ways. In this article elite is narrowly defined as the people occupying the highest posts in large organizations, following Mills' notion of power elite. These people have unique resources at their disposal, which results in a status discrepancy between interviewer and interviewee. It is not uncommon for an elite interviewee to control the interview situation, for instance by following a special agenda unrelated to the themes of the interview or by giving elaborate but standardised responses, often to interviewer's disappointment. The interviewer may feel intimidated by or reluctant to challenge elite subjects. In this article these and related problems of elite interviewing are discussed and some ways to overcome them are suggested. The discussion covers problems related to access, preparation, the interview situation, and control of interpretations made from interview data. Issues of data analysis are excluded.

Johdanto

Yhteiskuntatieteellisessä kirjallisuudessa eliittihaastattelulle on vakiintunut kaksi toisistaan poikkeavaa määritelmää. Yleisemmin sillä on tarkoitettu yhteiskunnan huippukerrokseen kuuluvien ihmisten haastattelemista mutta toisaalta myös mihin tahansa ryhmään kuuluvien ihmisten haastattelemista, mikäli näiden ihmisten asiantuntemus, kokemus tai jokin muu ominaisuus edellyttää haastattelijalta erityisen paljon valmistautumista, joustavuutta ja huolellisuutta (Dexter 1970). Jälkimmäisen, yleisemmän määritelmän mukaiset vaatimukset pätevät tietysti myös yhteiskunnan huippukerrokseen kuuluvien ihmisten haastattelemiseen. Näin ajateltuna eliittien haastattelemisen edellyttää tutkijalta erikoistaitoja, joiden hallinnasta on hyötyä aina, kun tutkimuksessa on tärkeää tuoda esille tutkittavien ihmisten oma tilanteenmäärittely ja kun aineistonkeruun standardointi on

ongelmallista. Olen selvyuden vuoksi päättänyt korostamaan eliittihaastattelun kapeaa määritelmää, joka perustuu vastaavasti kapeaan käsitykseen eliiteistä yhteiskunnan huippukeroksena. Tällä tavalla rajattu eliitti on lähes poikkeuksetta statukseltaan tutkijaa ylempänä, ja statuseroon voidaan tiivistää monet eliittihaastattelun ongelmat. Ero korostuu silloin, kun ollaan tekemisissä erityisen valtaeliitin kanssa.

Eliitin määrittelemisen on tunnetusti vaikeaa, mutta tässäkin on syytä tunnustella käsitteen ulottuvuuksia ja niiden yhteyksiä vallankäyttöön, jolla tarkoitan eliittien kykyä tehdä muiden ihmisten elämään vaikuttavia päätöksiä. Jos tarkastelun aloittaa yleisemmältä tasolta ilman viittauksia vallankäyttöön, eliitti on sananmukaisesti valikoitunut joukko ihmisiä. Suomalainen, joskin hieman vanhahtava, vastine olisi valiojoukko. Valikoituminen voi tapahtua useilla perusteilla, ja juuri valikoitumisen moninaisuus voi johtaa turhankin laajoihin eliitti-

ti-käsityksiin. Esimerkiksi pienten lasten äidit ovat äitiyden kokemuksen suhteen asiantuntijoita ja siis valiojoukkoa, ja heidän haastattelemisensa voi edellyttää edellä mainittuja erikoistaitoja. Toisaalta kaikki äidit eivät kuulu muiden ominaisuuksiensa perusteella yhteiskunnan huippukerrokseen, ja äidit yleensä ovat vallankäytön suhteen erilaisissa asemissa. Pienten lasten äideillä on paljon valtaa suhteessa lapsiinsa, mutta heidän valtansa kodin ulkopuolella vaihtelee huomattavasti. Suuren yrityksen hallituksessa istuva pienten lasten äiti voi tehdä lastensa kannalta erittäin ratkaisevia päätöksiä, mutta hän voi myös olla mukana päättämässä satojen, ehkä tuhansien muiden ihmisten tulevaisuudesta. Pääministeri, jolla on pieni lapsi, on toki vanhemmuuden kokemuksessaan eliittiä, mutta pääministeriys on sittenkin se ominaisuus, jolla hänet ensisijaisesti luokitellaan vallankäytön kannalta eliittiin. Toisaalta valtaeliittikin on jossakin määrin suhteellinen käsite. Pääministerin avustajat saattavat olla valtioneuvoston avustajien eliittiä, mutta suhteessa muihin ministereihin ja ministeriöiden kansliapäällikköihin heidän valtansa on rajallista.

Näiden käsitteellisten ongelmien minimoimiseksi tukeudun monien muiden (ks. Ruostetsaari 1992, 31–32; Burton ja Higley 1987, 223–224) tavoin C. Wright Millsin institutionaaliseen eliittien määritelmään. Millsin mukaan keskeisten organisaatioiden johtopaikat ovat moderneissa yhteiskunnissa ratkaisevia, koska näiden paikkojen avulla eliitit saavuttavat valta-asemansa ja vain harvojen ulottuvilla olevan elintason. Lisäksi eliitit sosiaalistuvat elintasoonsa ja institutionaalisiin rooleihinsa liittyviin moraali-odotuksiin ja tulevat tätä kautta tietoisiksi olemassaolostaan nimenomaan yhteiskunnan johtavana kerroksena (Mills 1956, 366–367). Millsin määritelmä pyrkii siis ottamaan huomioon myös vaihtoehtoiset, palkkaan tai omistamiseen, persoonallisuuden kehitykseen ja luokkatietoisuuteen, perustuvat eliitti-teoriat. Esimerkiksi miljoonavoitto lotossa ei Millsin määritelmän mukaan yksin nosta sähköasentajaa valtaeliittiin. Toisaalta voiton tuoma taloudellinen turvallisuus yhdistettynä esimerkiksi ammattiyhdistystoimintaan voi toimia väylänä työmarkkinaeliittiin, mutta tällöinkin eliittiasema määräytyy ensisijaisesti organisatorisesti, ei taloudellisesti.

Millsin määritelmään sisältyy ainakin implisiittisesti myös tieto eliittiaseman edellytyksenä. Usein koulutus toimii resurssina, kun ihminen nousee eliittiasemaan, mutta eliittiasemassa oleva ihminen hankkii myös asemaansa liittyvää erityisasiantuntemusta, josta vallitsee suurempi niukkuus kuin muodollisesta koulutuksesta. Tosin tieto ei yksin riitä, jos tarkastellaan vallankäyttöä. Esimerkiksi urauurtava tutkimustyö hiukkasfysiikassa ei nosta professoria merkittäväksi vallankäyttäjäksi, ellei hän pysty muuntamaan tutkimustyötään vallankäytön mahdollistavaksi asemaksi, esimerkiksi nousemalla yliopiston rehtoriksi ja sitä kautta vaikkapa EU:n tutkimuspääosaston johtoon.

Mills ei tehnyt tämän selvempää rajausta eliitin ja ei-eliitin välillä. Tätä voi pitää viisaana. Yksi teoreettinen syy pidättyvyyteen on eliitin muuttuva rakenne. Sen raja voi liukua ja sisäinen painopiste muuttua. Yhtenä aikana eliitti supistuu, toisena se laajenee. Sama pätee yksittäisiin eliittien osiin. Sotatilassa olevassa maassa armeijan johto korostuu rauhantilaan verrattuna. Vastaavasti julkisten palveluiden lisääminen synnyttää uusia johtoasemia ja pankkikriisit hävittävät entisiä. Lisäksi yksilötasolla esimerkiksi eliittiin nousut ministerin erityisavustaja saattaa palata hallitusvaihdoksen jälkeen entiseen virkaansa 6 000 asukkaan pikkukunnan johtajaksi. Näiden syiden vuoksi eliitin konkreettinen kokoonpano täytyy ratkaista tutkimuskohtaisesti.¹

Valtaeliittirajausta voidaan perustella myös tutkimusmenetelmällisillä syillä. Vaikka on mahdollista osoittaa runsaasti erikoiskohtelua vaativia ryhmiä, valtaeliitti eroaa muista erikoisryhmistä korkean statuksensa perusteella. Varsinkin tutkimusaineiston hankinta ja sen tulokset kietoutuvat monella tavalla yhteen tutkijan ja tutkittavien välisen statuseron kanssa (Aldridge 1993; Hunter 1993; Ostrander 1993; Moyser ja Wagstaffe 1987). Seuraavassa haastattelututkimuksen ongelmia. Asioiden esittämisessä olen pyrkinyt noudattelemaan tutki-

¹ Varsinkin länsimaaisissa demokratioissa eliitit ovat suhteellisen avoimia sosiaaliselle nousulle, toisin kuin esimerkiksi sääty-yhteiskuntien aatelisto (ks. Simmel 1971).

musprosessin etenemistä, vaikkakin jotkut asiat, jotka tässä esiintyvät omana kokonaisuutenaan, ovat mukana kaikissa tutkimuksen vaiheissa.

Statusero vaikuttaa eri tavalla erilaisissa eliittitutkimuksissa. Se ei ole kovin vakava ongelma niissä aineistonkeruun menetelmissä, joissa tutkija ei joudu kohtaamaan henkilötasolla tutkimiaan ihmisiä. Voidaan tietysti epäillä, että eliittien kohdalla postitetun lomakekyselyn kato on usein tavallista suurempaa,² mutta silti palautettujen lomakkeiden vastauksia on hyvin vaikea tulkita statuseron näkökulmasta. Vastaminen on eristetty tutkijan ja vastaajan välisestä vuorovaikutuksesta. Sen sijaan tutkimusaineiston kerääminen ”yhdessä” tutkittavien ihmisten kanssa merkitsee aina sosiaalisen vuorovaikutuksen tunkeutumista aineistoon. Voidaan lähtökohtaisesti olettaa, että mitä suuremmaksi statusero aineistonkeruutilanteessa kasvaa sitä alttiimpi tilanne on yksisuuntaiselle kommunikaatiolle. Vaikka haastatteluissa on yleinen sisäänrakennettu rooliodotusten malli, joka antaa haastattelijalle oikeuden kontrolloida haastattelutilannetta, eliittien haastattelemisessa on joitakin erityispiirteitä. Ne saattavat murentaa haastattelun kulttuurista käsikirjoitusta tutkijan vahingoksi. Tämä taas asettaa tutkijalle melkoisesti vaatimuksia, jotta hän pystyisi hallitsemaan tilannetta omalle tutkimukselleen hedelmällisellä tavalla.

Valmistautuminen

Ennen aineiston hankintaa ja oikeastaan jo tutkimuksen suunnitteluvaiheessa täytyy ratkaista muutama oleellinen asia. Tutkijan on hyvä tietää suurin piirtein, millaista aineistoa hän tarvitsee ja miten aineistot kerätään. Erityisesti on syytä miettiä, tarvitaanko tutkimuksessa haastatteluja ja jos tarvitaan, millä tavalla nii-

hin olisi valmistauduttava. Samalla tutkimus on aikataulutettava realistisesti.

Yhteiskuntatieteilijöistä etenkin politiikan, hallinnon ja liiketaloustieteen tutkijat, mutta myös sosiologit, viestinnän tutkijat ja sosiaalipsykologit joutuvat aineistonhankinnassaan usein eliittihaastatteluille tyypilliseen epäsymmetriseen tilanteeseen, jossa perinteinen näkemys tutkijan kontrolloimasta aineistonhankintatilanteesta kääntyy helposti ympäri. Tutkimuksen kannalta tähän liittyy vakavia riskejä, mutta joskus niitä ei voida tai ole edes syytä välttää. Esimerkiksi politiikan tutkimuksessa useat poliittiseen päätöksentekoon liittyvät kysymykset, kuten valmistelun eri vaiheet ja epäviralliset menettelytavat, ovat asiakirja-aineistoihin tukeutuvien tutkijoiden saavuttamattomissa. Jos tutkimuskohteesta halutaan täydellisempi kuva, tarvitaan asiakirja-aineistoa täydentävää materiaalia. Tavallisin tapa on hakea lisävalaistusta asianomaisilta itseltään erilaisen haastattelujen muodossa. Asiakirjat ovat moderneissa yhteiskunnissa tärkeitä hallitsemisen välineitä (Smith 1984), mutta ne eivät useinkaan avaudu ulkopuolelta tulevalle tutkijalle muuten kuin haastatteluin täydennettyinä.

Eliittihaastattelu on toisaalta niin riskialtis menetelmä, ettei sitä voi varauksetta suositella yhdenkään tutkimuksen ainoaksi menetelmäksi. Esimerkiksi edellä mainittu asiakirja-analyysi on hyödyllistä myös toisin päin käytettynä, siis haastattelujen täydentäjänä. Samoin toiminnan suora havainnointi, mitattujen muutujien tilastollinen analyysi tai erilaiset rekisteritiedot voivat täydentää haastatteluja. Kokeineet eliittitutkijat suosittelivat pidättyvyyttä ja aineistonhankintavaihtoehtojen huolellista kartoitusta ennen kuin syöksyy suin päin haastatteluihin (Dexter 1970, 15–17). Omiin vaikeuksiinsa viitaten Robert Thomas (1993) kehottaa tutustumaan lehtikirjoituksiin, ammattijulkaisuihin, erilaisiin biografisiin teoksiin, tilastoihin, rekistereihin ja mahdollisiin tietokantoihin sekä keskustelemaan eliittejä lähellä olevien ihmisten, kuten toimittajien tai yritysanalyttikojen, kanssa, jotta varsinaisten eliittihaastattelujen todellinen tarve tulisi huolellisesti arvioitua. Kaikki ”tärkeät ihmiset” eivät ole tutkimuksen kannalta tärkeitä (Thomas 1993, 83). Jos haastatteluihin päädytään, sekundaarilähteet ovat korvaamattomia myös tutkijan oman taus-

² Esimerkiksi Elinkeinoelämän valtuuskunnan eräessä yritysjohtajakyselyssä 34 prosenttia johtajista palautti lomakkeen (EVA 1997). Palautusprosenttia pidettiin niin hyvänä, ettei toista kyselykierrosta edes tehty. Ratkaisua ei kuitenkaan voi suositella, etenkin kun muissa tutkimuksissa on karhukierrosten avulla päästy varsin tyydyttäviin lukemiin. Esimerkiksi Ruostetsaaren eliittitutkimuksessa vastausprosentti oli 67, mitä teki-ä itse piti kansainvälisesti keskitasoa korkeampana (Ruostetsaari 1992, 72–73).

tatiedon kartuttamisessa. Ilman riittävää taustatietoa haastateltavista eliiteistä haastattelut voivat tuottaa pettymyksen. Haastattelija saattaa tietämättään kysyä laajalti tunnettuja asioita ja samalla osoittaa tahtomattaan välinpitämättömyytensä tutkimiaan ihmisiä kohtaan. Samaa välinpitämättömyyttä osoittavat kysymykset, joihin löytyy vastaus muista lähteistä. Eliitit tietävät arvonsa ja tätä tulisi tutkijankin ajatella haastatteluihin valmistautuessaan (Searing 1994, 406–407; Zuckerman 1972, 164; Kincaid ja Bright 1957a, 307).

Etukäteen tapahtuvalla tiedonhankinnalla on toinenkin tehtävä. Paitsi että se pitää eliittivastaajat valppaina ja kiinnostuneina haastattelun ajan, se antaa haastattelijalle paljon sellaista varmuutta, jota keskustelun sujuva ylläpitäminen ja vastausten mahdollisimman tehokas arvioiminen edellyttävät. Koska eliiteillä on syynsä olla pidättyväisiä arkaluontoisen tiedon jakamisessa, tutkija voi oman taustatietonsa avulla etsiä haastatteluvastauksista epäjohdonmukaisuuksia ja käyttää omaa tietämystään keinona luottamuksellisen haastattelusuhteen rakentamisessa. Esimerkiksi johonkin dokumenttiin viittaaminen muuttaa usein haastattelun ilmapiiriä niin, että ilman tällaista pientä omalla tiedolla ”briljeeraamista” haastattelua voisi pitää jopa epäonnistuneena. Asiaan vihkiytynyt haastattelija pystyy tällä tavalla myös konkretisoimaan haastatteluvastauksia. Samalla hän tulee korostaneeksi yhteenkuuluvuuttaan haastateltavien kanssa, koska usein eliittien asema perustuu suhteellisen eksklusiiviseen tietoon.

Etukäteen on hyvä suunnitella myös omaa ajankäyttöään. Eliittihaastattelut ovat eliittien oman tehokkuusvaatimuksen mukaisesti yleensä jollakin tavalla strukturoituja. Tutkijalla on tavallisimmin käytössään kysymysrunko, jota ei välttämättä seurata missään tietyssä järjestyksessä, vaan se toimii pikemminkin muistilistana niistä teemoista, joista haastattelun aikana tulisi puhua. Jos tällä tavalla toteutetut ”puolistrukturoidut” haastattelut nauhoitetaan (mikä on suositeltavaa) ja nauhat puretaan eli litteroidaan sanatarkasti, voi tunnin haastatteluun matkoiheen, siihen valmistautumiseen ja sen litterointiin varata jopa 15 tuntia työaikaa (tämäkin edellyttää, että tausta-aineisto on melko helposti saatavilla). Varsinkin kysymysrunon laatimisen kannalta tausta-aineisto on hyvä

hankkia ennen haastattelujen aloittamista. Tällöin haastattelua kohden varattava aika lyhenee jonkin verran. Työtä voi nopeuttaa myös käytämällä litteroinnissa tutkimusavustajaa tai tinkimällä litterointitarkkuudesta (esimerkiksi omin sanoin kirjoitetut tiivistelmät tai vain osittain sanatarkka litteraatio). Toisaalta jos tutkimuskysymys ei ole haastatteluvaiheessa täysin hioutunut, tarkkuudesta tinkiminen voi johtaa siihen, että tutkija ei tiedä, mitkä kohdat haastattelusta olisi litteroitava tarkasti ja mitkä voisi jättää pois tai tiivistää. Tutkimusavustajaan ei kaikilla tutkijoilla ole varaa, ja jotkut eivät puolestaan luota avustajan tarkkuuteen. Ajankäyttö tehostuu myös, jos tutkija pystyy karsimaan matkustamista ja esimerkiksi sopimaan haastattelut siten, ettei hänen tarvitse niiden välillä matkustaa muualle.

Jos halutaan varmistua haastatteluaineiston hyvästä laadusta, on yleensä epärealistista ajoittaa viikkoon kolmea tai neljää haastattelua enempää varsinkin, jos aikoo purkaa nauhat välittömästi haastattelun jälkeen, jolloin haastattelukin on vielä tuoreessa muistissa. Tällä tavalla laskettuna 20 ihmisen haastattelu veisi vähintään viisi viikkoa. Todellisuudessa aikaa saa varata jopa kaksin verroin, koska vain harvoin haastattelut saadaan sovittua niin, että ne muodostavat katkeamattoman nauhan. Tavallisempaa on, että haastattelujen väliin jää ”tyhjiä” päiviä ja että haastatteluja joudutaan siirtämään, usein pariin otteeseen. Haastateltavat ovat lähes poikkeuksetta työelämässä, ja tutkijalle voi olla vaikeaa sijoittaa itseään edulliseen paikkaan erilaisten tapaamisten ja kokousten täyttämässä viikko-ohjelmassa. Jotkut eliitit, kuten huippujuristit ja yritysconsultit, laskuttavat asiakkaitaan tehtyjen työtuntien mukaan, eivätkä siten mielellään ota päiväohjelmaansa laskutuskelvottomia tunteja. Itselläni on melko tuoreessa muistissa virkamiesten ja kansanedustajien parissa tekemäni haastattelututkimus (Mykkänen 1999), jossa 48:n ihmisen haastattelu vakiolomakkeella (siis ilman hidasta litterointia) vei erilaisten aikatauluongelmien vuoksi lähes 17 viikkoa. Tilanne muuttuu vielä hurjemmaksi – myös taloudellisesti – jos tutkija asuu esimerkiksi Tampereella ja haastattelee helsinkiläisiä virkamiehiä. Jotta eliittihaastattelujen aikatauluttamisesta muodustava kuva ei olisi aivan lohdon, täytyy muistaa, että esi-

merkiksi samassa rakennuksessa työskenteleviä kansanedustajia voi onnistua haastattelemaan melko suuren joukon lyhyen ajan sisällä.

Vaikka tutkijan on varauduttava sopeutumaan tutkimuskohteensa aikatauluihin, pelinapulaksi saakka ei silti kannata joustaa, koska alustavan kenttäkontaktin luomisen jälkeen tutkijalla on myös pelivaraa (Thomas 1993, 87). Hän voi esittää omia toivomuksiaan, joihin lähes poikkeuksetta suhtaudutaan myönteisesti varsinkin, jos tutkija on ajoissa liikkeellä ja ehdottaa haastattelua muutamien viikkojen päähän. Lähtökohta on silti kiireisten eliittien preferenssijärjestys, jossa tutkimushaastattelut eivät ole kovin kilpailukykyisiä. Aivan erityinen ongelma ovat uusintahaastattelut, joista otan tässä yhteydessä esiin vain yhden seikan. Jotta tutkija pääsisi arvioimaan haastattelujensa onnistumista ja pystyisi siirtämään tutkimuksen kontrollin itselleen, hänen pitäisi haastatella samoja ihmisiä useita kertoja. Muussa tapauksessa hän todennäköisesti jättää haastatteleminen ihmisille liian paljon mahdollisuuksia määrittellä relevanttien asioiden joukko. Tärkeitä uusintahaastatteluja voi joutua lykkäämään viikkoja tai jopa kuukausia aikatauluongelmien vuoksi. Haastateltava saattaa olla ulkomailla tai niin rutiiniensa ohjelmoima, että tutkimus polkee pitkään paikoillaan, kun uutta aineistoa ei saada. Tutkijan kannattaa olla tässä suhteessa sitkeä ja jaksottaa tutkimus niin, että ”väliajoilla” voi tutustua kirjallisuuteen ja tehdä jo olemassa olevasta aineistosta alustavia analyysejä. Varovaisena yleistyksenä voisi myös sanoa, että uusintahaastattelut motivoivat eliittejä, koska niissä haastateltavat pystyvät syventämään asian käsittelyä. Samalla haastateltavat oppivat tuntemaan tutkijan paremmin, ja jatkossa yhteydenotot ja tiedonhankinta helpottuvat.

Yhteydenotto

Eliittihaastatteluihin perustuva tutkimus on kriittisessä vaiheessa yleensä silloin, kun haastateltaviin ihmisiin otetaan ensimmäisen kerran yhteyttä; ilman haastatteluja ei ole tässä tapauksessa tutkimustakaan. Vaikka tutkijoita ei olisikaan liikkeellä sankoin joukoin, kentällä vallitsee silti ”ostajan” markkinat. Kenelläkään ei ole velvollisuutta antaa haastatteluja tutkijoille (sen sijaan jotkut eliittien jäsenet ovat

velvollisia antamaan haastatteluja tiedotusvälineille). Toisin kuin monet muut erityisryhmät (vaikkapa suonensisäisten huumeiden käyttäjät), eliitit ovat verrattain helposti paikannettavissa. Sen sijaan kestävän tutkimuskontaktin luominen eliitteihin saattaa olla hyvinkin hankalaa. Kontaktin luomisessa on tärkeää ”myydä” itsensä ja tutkimuksensa oikein, varsinkin jos kyseessä on laajempi ja pitkäkestoisempi hanke.

Tässä myyntityössä tutkimusongelman muotoilemisella on keskeinen asema. Jotta esitykseni ei olisi harhaanjohtava, haluan tässä todeta, että usein tutkimusongelman muotoileminen tapahtuu *lopullisesti* vasta kenttäkontaktin luomisen jälkeen, jolloin tutkijalla on ollut mahdollisuus kuulla tutkimuskohteesta vallitsevia käsityksiä. Tutkija joutuu siis miettimään tutkimusongelmaansa ja näkökulmaansa kaikissa tutkimuksensa vaiheissa. Toisaalta tutkimusongelma on tietysti muotoiltava jollakin tavalla jo varhaisessa suunnitteluvaiheessa, jotta kohdeyhmän kanssa pääsisi edes keskustelemaan tutkimuksen tekemisestä. Käyn ensin läpi joitakin yleisiä eliittien lähestymiseen liittyviä teemoja ja palaan sitten tarkemmin tutkimusongelman saattamiseen myyntikuntoon.

Eliittien eristyneisyydestä vallitsee monenlaisia käsityksiä (keskustelusta ks. Dexter 1970, 28–31). Tämä on sinänsä oikeutettua, koska eliittejä voi lähestyä eri kulttuureissa hyvinkin eri tavoin. Kaikkialla kuitenkin eliittien luokse pääsyä valvovat erilaiset avustajat, sihteerit ja vahtimestarit. Yleinen trendi tuntuu olevan se, että eliittien jäsenet myös kaikkein demokraattisimmissa maissa eristäytyvät fyysisesti. Erilaiset kulunvalvonnan muodot ovat jatkuvasti yleistyneet. Tämän ovat huomanneet eliittien jäsenet itsekkin:

Siihen aikaan ei ollut paljon kulun valvontaa. Vieraat tulivat valtiovarainministeriöön ovesta, jonka lähelläkään ei ollut vahtimestaria. Jos oli lounasaika, ei ollut vahtimestareita missään eikä paljon muitakaan. Vieras tuli, availi ovia ja ihmetteli, mistä jonkun löytäisi. Paperit olivat pöydillä, kukaties pikkutakki tuolin selustalla.

Kun myöhemmin siirryin Suomen Pankkiin, havaitsin, että sielläkin saattoi tapahtua, että pitsikaupalla käyvät naiset kulivat käytävissä ja availivat ovia (Koivisto 1997, 99).

Suomessa ja oletettavasti myös muualla eliittien lähestyminen ei ole silti vieläkään toivotoman vaikeaa, jos muistaa huolehtia joistakin yksinkertaisista perusasioista, kuten kiinnittymisestä tutkimusorganisaatioon (esimerkiksi yliopistolaitokseen) sekä selvästä, niukkasanaisesta ja neutraalista kommunikaatiosta. Tutkijan on myös oltava sinnikäs tavoitellessaan monin institutionaalisin rutiinein kuormitettuja eliittejä, kuten suuryritysten johtajia, keskuhallinnon huippuvirkamiehiä tai valtakunnantason poliitikkoja. Institutionalisoitu ”kiire” on usein merkittävin tavoitettavuuden este (Hunt ym. 1964, 60–61), mutta myös monet muut seikat voivat vaikuttaa yhteyden luomiseen.

Tutkimusorganisaatiolla on tärkeä asema oman tutkimushankkeen legitimoimisessa. Vaikka organisaatio todellisuudessa tarkoittaisi vain väitöskirjantekijän työhuoneen sijaintia tai opiskelupaikkaa, organisaatiolla on sekä symboliarvoa että välineellisempää kontrolliarvoa. Tutkimusorganisaatio antaa tutkimuskohteen jäsenille mahdollisuuden valvoa esimerkiksi aineiston käyttöä ja vähintäänkin tavoittaa tutkijan, mikäli hänen kanssaan halutaan keskustella tutkimukseen liittyvistä kysymyksistä. Ilman vakuuttavaa taustaorganisaatiota toimiva tutkija on *a priori* epäilyttävä jo senkin vuoksi, että eliitit ovat tottuneet siihen, että ihmiset edustavat aina jotakin kollektiivisempaa kuin vain itseään. Alustava luottamus syntyy siitä, että tutkija voidaan identifioida johonkin yhteisöön.

Vaikka eliitit yleensä arvostavat käytännöllisyyttä, yliopistolaitos tai jokin muu tieteellinen tutkimusyksikkö on joskus etulyöntiasemassa ”villeihin” yrittäjiin tai kaupallisiin tutkimuslaitoksiin nähden. ”Villit” tutkijat ovat epäluotettavia edellä mainitusta syystä. Kaupalliset tutkijat ovat puolestaan osa kasvavaa asennemittausteollisuutta, joka yhdessä tiedotusvälineiden kanssa muodostaa yhden eliittien arjen keskeisistä häiriötekijöistä (Robinson 1960, 137–138). Suomessa esimerkiksi eduskuntaryhmän puheenjohtaja saattaa vuoden aikana joutua jopa sadan asenne- tai mielipidekyselyn kohteeksi. Eliitit toisaalta tukevat tämän teollisuudenhaaran toimintaa ostamalla siltä palveluita, mutta juuri tämän ambivalentin asiakassuhteen puuttuminen erottaa akateemista tutkimusta tekevän tutkijan kaikista muista. Akate-

minen tutkija on usein vakavammin otettava erikoistapaus, jolle annetaan jopa mielellään aikaa. Vaikka eliitin jäsen ei omia tarpeitaan varten tilaisikaan tutkimusta ensimmäiseksi akateemiselta tutkijalta, hän saattaa silti suhtautua akateemisen tutkijan pyrkimyksiin myötmielisemmin kuin muutoin tehokkaampiin kaupallisiin yrittäjiin.³ Pelkkä akateemisuus ei tietenkään ole mikään ehdoton valttikortti (Searing 1994, 405), mutta ostajan markkinoilla se voi olla hyvä keino erottautua muista tarjoajista etenkin silloin, kun ei ole itse myymässä omia tutkimuspalveluitaan.

Tieteellisen intressin esiintuomisen lisäksi myös oma kommunikaatio eliitteihin päin tulisi hoitaa huolellisesti. Normaalin kohteliaisuuden lisäksi tulisi pitää mielessä ainakin seuraavat seikat. Oman tutkimushankkeen esittely kannattaa hioa niin, että sen pystyy tekemään muutamassa sekunnissa esimerkiksi esittäytyessään puhelimesta. Yleistajuinen, parin lauseen tiivistys on luottamuksen synnyttäjänä verrattomasti tehokkaampi kuin oppineita termejä vilisevä, polveileva tarina (vaikeaselkoisuus ei siis ole samaa kuin akateemisuus). Jossakin vaiheessa tutkimuksesta voi joutua antamaan seikkaperäisenkin kuvauksen, mutta alkuvaiheessa ymmärrettävyys ja luottamus ovat lähes synonyymejä. Epäselvästi viestitty tutkimusongelma voi tehdä tyhjäksi taustaorganisaation symbolisesti tärkeän tuen. Vaikka kenttäkontakti saataisiinkin luotua, akateemisten käsitteiden käyttö voi joskus saada jopa koomisia piirteitä. Linaan Leena Eräsaaren ja Matti Salmen kuvausta erään tutkimusluvan myöntämisestä (kertojana Matti Salmi, joka halusi valokuvata Jyväskylän vero toimiston sisätiloja):

Menin vero toimistoon nyt mustaa valkoisella eri paperin kanssa.

Verojohtaja otti paperin puhumatta mitään. Lueskeli kaikki mahdolliset paperit mitä mulla oli mukana.

³ Eliitit tilaavat tutkimuksia ja erilaisia selvityksiä usein ammattikonsoleilta, jotka toimivat joskus samoilla markkinoilla akateemisten tutkijoiden kanssa. Tässä viittaankin kuitenkin niihin kaupallisiin tai etujärjestöjen tutkimusorganisaatioihin, jotka eri tilaajien toimeksiannosta joutuvat lähestymään myös eliittejä periaatteessa samalla tavalla kuin akateeminen tutkija.

Hymähtäen toteaa ”vai että sukupuolijärjestelmä” ja kysyy, että mitä haluaisin kuvata ja milloin (Eräsaari 1995, 19).

Tässä tapauksessa tutkimuslupa saatiin melko helposti, eikä verojohtajan hieman sarkastisella huomautuksella varmastikaan ollut merkitystä tutkijan työskentelylle. Toisaalta huomautus kielii siitä, että useiden organisaatioiden johtajat ovat kiinni hyvin arkipäiväisissä asioissa, joiden sujuva hoitaminen etäännyttää heidät helposti tutkijoiden intresseistä. Tutkijan sinänsä rehellinen viestintäyritys latistuu käytännön johtajan silmissä, koska hän ei näe selvää yhteyttä ”sukupuolijärjestelmän” ja ”verojohtamisen” välillä. Ihmiset tapaavat tarkastella maailmaa omien kokemustensa läpi, ja käsitykset, jotka eivät helposti istu näihin kokemuksiin, ymmärretään huonosti tai leimataan epäilyttäviksi. Joskus leimaaminen on harmitonta, mutta joskus se sulkee tutkijalta ovia. Eliittien joukossa on usein myös tutkijakoulutuksen saaneita ihmisiä (esimerkiksi yliopistojen dosentteja), joita voi yrittää käyttää välittäjinä, jotka kääntävät tutkijan intressit tutkimuskohteen kielelle. Helpompaa on tosin huolehtia omasta kommunikaatiostaan niin, että yhteys tutkimuskohteen ja tutkimusongelman välillä säilyy. Yleensä tutkimusyhteistyöstä ei kieltäydytä, mutta hämäräksi jäävä tutkimushankkeen esittely voi teettää tutkijalle paljon lisätyötä luottamuksen varmistamiseksi.

Toinen luottamusta herättävä viestintäväline on paperi. Edelleen Eräsaaren mainioon kentyökuvaukseen viitaten paperimuotoinen kommunikaatio merkitsee tutkimuksen ”standardisoimista” (Eräsaari 1995, 19), siis ottamista osaksi tutkittavan organisaation rutiineja. Suurin osa eliiteistä työskentelee byrokraattisissa organisaatioissa, joissa tapahtumia kirjataan ja arkistoidaan. Kun tutkija sopeutuu byrokraattiseen toimintaan, hän on luotettavampi kuin tutkija, josta ei jää jälkiä byrokraatiaan. Paperimuotoiseen viestintään liittyy keskeisesti myös oman taustaorganisaation esiintuominen. Kannattaa käyttää ”virallisia” papereita ja kirjekuoria, koska ne ovat sopusoinnussa tutkimuskohteen omien viestintätapojen kanssa, ei siksi, että ne näyttävät hienoilta.

Kolmanneksi tutkijan tulee selvittää heti yhteydenottovaiheessa, miten hän aikoo haastat-

teluaineistoa käyttää ja keiden tietoon vastaa- jien henkilöllisyys annetaan. Henkilösuoja vaihtelee tutkimuksen tarkoituksen mukaan, mutta pääsääntöisesti anonymiteettiä pidetään tärkeänä ja etenkin silloin, kun haastattelu kohdistuu eliittien omiin näkemyksiin tai kun eliittien jäsenet joutuvat esimerkiksi arvioimaan muita ihmisiä. Jos taas haastatteluun haetaan esimerkiksi organisaation virallista kantaa, anonymiteetti ei ole yhtä oleellinen lähtökohta. Ratkaisevaa on tietysti tutkimusongelma. Jos tutkimuksessa on esimerkiksi tarkoituksenmukaista salata tutkittavan organisaation nimi, on vastavasti salattava myös organisaation virallisen kannan esittäjä. Joissakin evaluaatiotutkimuksissa organisaatio on taas voitava tunnistaa, mutta informaation antajien henkilöllisyyttä voi olla syytä suojella. Tärkeintä on kuitenkin se, että nämä asiat selvitetään heti tutkimuksen alkuvaiheessa, koska niillä voi olla ratkaiseva merkitys saatavan informaation kannalta.

Palaan nyt tarkemmin tutkimusongelman esittämiseen. Edellä ovat monin paikoin nousseet esille erilaiset taktiset näkökohdat. Olen suositellut mm. erottautumista kaupallisista mielipidekyselyistä ja sopeutumista tutkimuskohteen viestintätapoihin. Samoin olen suositellut varsinaisen tutkimusongelman esittämistä yleistajuisesti ja tiiviisti. Voidaan hyvällä syyllä kysyä, uhraako tutkija rehellisyytensä vain päästäkseen lähestymään tutkimuskohdettaan. Ongelmalliseksi tilanne saattaa kehittyä silloin, kun tutkimus koetaan uhkaavaksi tai hyödyttömäksi. Edellä viittasin akateemisuuden etulyöntiasemaan. Erityisesti yrity maailman eliittejä tarkastelleet tutkijat ovat kuitenkin törmänneet relevanssiongelmaan, jonka mukaan eliittien keskuudessa akateemisuus voi merkitykseltään lähentyä hyödyttömyyttä. Jotta tutkimus mielletäisiin oikeutetuksi myös tutkimuskohteessa, sillä täytyy olla jonkinlainen sovellutusarvo (Ostrander 1993; Thomas 1993; Yeager ja Kram 1990; Kincaid ja Bright 1957a). Tämä ei tarkoita sitä, että akateeminen tutkimusintressi olisi sinänsä pahasta. Sen sijaan akateeminen tutkimus, josta ei ole tutkimuskohteelle hyötyä, voi herättää vastustusta. Akateemisuus voi olla myös uhkatekijä, koska akateeminen tutkija on monessa mielessä riippumaton tutkittavasta yhteisöstä. Häneen voi olla vaikea ulottaa samoja kontrolleja kuin palkattuun konsulttiin.

Hyödyttömyyden vaikutelma ja tutkimuksen arkaluontoisuus saavat tutkijan usein keksimään verukkeita. Kaikki eivät toki mene niin pitkälle kuin Dalton, joka keräsi tutkimusaineistoa työpaikkojensa johtajista näiden tietämättä (Dalton 1959). Oikeastaan Dalton ei keksinyt verukkeita, vaan yksinkertaisesti salasi tutkimuksensa kokonaan. Salaamista voidaan perustella sillä, että arkaluontoisista asioista, kuten tosiasiallisesta johtamisesta, ei saa muuten kerättyä luotettavaa aineistoa. Varsinaisiin verukkeisiin päästään silloin, kun tutkija esittää tutkimusongelmakseen tai tutkimuskohteekseen jotakin aivan muuta kuin mitä hän itse asiassa tutkii. Esimerkiksi Robert Jackall (1988) joutui johtamisen etiikkaa koskevassa tutkimuksessaan kehystämään tutkimuksensa uudelleen niin, että hän korosti tutkivansa yritysten julkisuuskuvaan etiikan näkökulmasta. Ennen tutkimusongelman uudelleenmuotoilua hänet oli torjuttu kymmenissä yrityksissä, joissa johtajat eivät hyväksyneet tutkimuksen ulottamista heidän omaan etiikkaansa.

Yeager ja Kram (1990, 132–135) ovat epäilleet Jackallin kohtaamien vaikeuksien väistämättömyyttä ja esittäneet oman vaihtoehdoisen tekniikkansa, joka ei heidän mukaansa ole tutkimuseettisesti yhtä ongelmallinen. Sen sijaan, että varsinainen tutkimusongelma olisi verhotu aivan toisen ongelman alle, Yeager ja Kram laajensivat tutkimusongelmaansa. Heidänkin tutkimuksensa käsitteli alun perin johtamisen etiikkaa, mutta tietoisina aiheen arkaluontoisuudesta he esittivät yrityksille tutkimussuunnitelman organisaatioiden arvoista. Etiikan korostaminen olisi todennäköisesti herättänyt epäilyjä tutkimuksen tarkoituspäristä, mutta laajennus arvojen suuntaan lähensi tutkijoiden ja yritysjohtajien intressejä etenkin, kun tutkittavissa yrityksissä oli käynnissä ajankohtaisia ”kulttuurijohtamisen” hankkeita. Puhumalla arvostiridoista tutkijat pystyivät kattamaan myös eettiset ongelmat viittaamatta niihin eksplisiittisesti. Samalla tutkijoiden oma käsitys tutkittavista organisaatioista syveni, koska ahtaasti eettisten ongelmien lisäksi he joutuivat tarkastelemaan laajempia kulttuurisia kysymyksiä. Näistä eduista huolimatta myös Yeagerin ja Kramin tutkimukseen jäi harhautuksen elementti, mutta siinä mielessä lievänä, että he eivät varsinaisesti valehdelleet ja lopulta esit-

tivät tutkimilleen yrityksille raportit arvostiridoista.

Aina ei tosin tarvitse tai edes voi huolehtia valehtelemisestä, koska haastatteluaineisto on osittain ennakoimatonta. Aineistosta voi helposti löytyä aivan uusia tutkimuskysymyksiä, joista ei olisi koskaan voinutkaan kertoa haastateltaville etukäteen. Erään tutkimuksen yhteydessä jouduin tutustumaan valtion budjettiteknisiin uudistuksiin ja niiden toteuttamisen vaikeuksiin aivan yleisellä tasolla. Johtavien budjettivirkamiesten haastatteluissa tuli esiin monia seikkoja, jotka lopulta johtivat minut kirjoittamaan edustuksellisen politiikan kontrolloinnista budjettiteknisin keinoin (Mykkänen 1994). Tällaisella kysymyksellä voisi olla hankala lähestyä budjettivirkamiehiä, joille virkamieseetoksen mukaisesti on tärkeää korostaa kansanvallan toteutumista myös budjettiasioissa. Tässä tapauksessa oma tietämättömyyteni johti itsestään eettisen ongelman väistämiseen. Toisaalta joissakin tapauksissa varsinaisen tutkimuskysymyksen voi pitää salassa vetoamalla reaktiivisuusongelmiin. Itse tein näin edellä mainitsemassani tutkimuksessa (Mykkänen 1999). Jos olisin avoimesti kertonut tutkivani talouspoliittiseen eliittiin kuuluvien ihmisten kognitiivisten rakenteiden ja heidän asenteidensa jyrkkyyden välistä yhteyttä, vastaukset olisivat kysymyksenasettelun ”kiusallisuuden” vuoksi todennäköisesti asettuneet lähemmäksi asenneskaalan keskilinjaa. Pystyin kuitenkin sanomaan rehellisesti, etten voinut kertoa tutkimusongelmastani aivan tarkasti, koska se olisi vaikuttanut vastausten laatuun. Tätä taktiikkaa ei voi tosin suositella kuin poikkeustapauksissa; useimmiten riittää se, että kertoo tutkimuskysymyksestä yleisellä tasolla, koska seikkaperäisempi kysymyksenasettelun selvittäminen edellyttäisi tutkimuksen teoreettisten lähtökohtien selittämistä, mikä taas vain harvoin kiinnostaa haastateltavia ihmisiä.

Nämä esimerkit riittänevät valottamaan tutkimusongelman julkisen muotoilemisen ongelmia. Olen korostanut asian tärkeyttä, koska eliittit eivät mielellään tuhlaa aikaansa heidän näkökulmastaan katsoen esoteerisiin ongelmiin ja pyrkivät välttämään heidän omaa työskentelyään kriittisesti arvioivia tai muuten arkaluontoisia asioita paljastavia tutkimuksia. Kun tutkimusongelma on muotoiltu niin, että sen voi olettaa

saavan myönteisen vastaanoton tutkimuskohdeessa, täytyy vielä ratkaista, miten konkreettisesti voisi parhaiten lähestyä kohdetta.

Joskus perusasioiden sivuuttaminen tuottaa hyvän tuloksen. Olen itse kokeillut eräänlaista yllätyshyökkäystä ja soittanut suoraan valitsemilleni henkilöille (usein sihteerin välityksellä). Yleensä tutkijat suosivat kirjeen lähettämistä etukäteen. Suora puhelinkontakti toimii parhaiten silloin, kun tutkijan taustalla on tunnettu tutkimusorganisaatio ja tutkijan oma maine on jollakin tavalla tuttu tai ainakin tahraton. Samoin tutkimushankkeen koko, haastattelun kesto ja haastattelukertojen määrä vaikuttavat suoran kontaktin tehoon (mitä suurempi vaiva haastateltavalle sitä suositeltavampaa on lähestyä aluksi kirjeitse). Toisinaan tehokkain tapa saattaa olla itsensä ”hivuttaminen” tutkimuskohteeseen (Chambliss 1996, 190–192). Aluksi sovitaan muutama alustavaksi luonnehdittu haastattelu puhelimitse ja jossakin vaiheessa ”virallistetaan” tutkimus saattamalla se muiden kohteen jäsenten tietoon. Tämä lähestymistapa sopii varsinkin silloin, kun tutkija haluaa lähestyä jotakin tiettyä eliittiorganisaatiota, esimerkiksi teollisuuden etujärjestöä tai eduskuntaryhmää. Alustavilla haastatteluilla varmistutaan siitä, että tutkijalla on kontakteja jo ennen tutkimuksen laajentamista. Tällä on se edullinen vaikutus, että tutkijan luotettavuus on ikään kuin testattu siinä vaiheessa, kun hänen tutkimuksensa todennäköisesti aiheuttaa jo melkoisesti muutoksia tutkimuskohteen rutiineissa.

Mikäli eliittejä lähestytään kirjeitse, kirjeen teksti ei saisi tarjota liian helposti syytä haastattelusta kieltäytymiseen. Harry Kincaidin ja Margaret Brightin varoittava esimerkki on osuva. Kysyessään amerikkalaisilta yritysjohtajilta haastattelulupaa he pyysivät johtajia myös kokoamaan tutkimuksen kannalta relevanttia kirjallista materiaalia. Kirjallisen aineiston pyytäminen antoi kuitenkin monelle johtajalle syyn kieltäytyä haastattelusta. Jos kirjallista aineistoa ei ollut, ei ollut myöskään syytä antaa haastattelua. Kuten Kincaid ja Bright toteavat, perustelu ei ole loogisesti kestävä, mutta kuitenkin niin tehokas, että he eivät lähettäneet uusintapyyntöä tällä perusteella kieltäytyneille johtajille (Kincaid ja Bright 1957a, 306). Kannattaa siis esittää vain haastattelupyyntö ja korostaa haastattelun ainutlaatuisuutta. Samasta

syystä kirjeen teksti olisi pidettävä mahdollisimman lyhyenä ja informatiivisena. Mitä vähemmän kirjeessä on sanoja sitä vähemmän tutkija tarjoaa potentiaalisia syitä kieltäytymiselle. Tätäkin ohjetta voi tietysti liioitella, jolloin kirjeen vastaanottaja kieltäytyy, koska ei ymmärrä tutkimuksen tarkoitusta.

Eliittien sisäinen kerrostuneisuus aiheuttaa myös yhden lähestymisongelman. Pitäisikö aina aloittaa huipulta? Olisiko aina lähetettävä kirje ylimmälle johdolle ja vasta sen siunaamana organisaation muille jäsenille? Näihin kysymyksiin on vaikea vastata yksiselitteisesti. Tutkittaessa esimerkiksi hyvin eksklusiivisia eliittijärjestöjä (Ostrander 1993), suurta lakifirmaa (Smigel 1958) tai suuryritysten johtoa (Yeager ja Kram 1990) oikea lähestymisjärjestys voi olla ensiarvoisen tärkeää. Tähän liittyy toisaalta myös riski, koska ylimmän johdon kielteinen vastaus merkitsee peruuttamatonta epäonnistumista. Toisaalta esimerkiksi tiede-eliitin haastattelemisessa (Zuckerman 1972) ylimmän johdon havaitseminen on melkein mahdotonta, koska huippututkijat ovat yleensä itse hierarkian huipulla ja edustavat varsin riippumatonta eliitin lajia. Julkisen sektorin organisaatiot ovat myös vähemmän herkkiä hierarkkisille muodoille. Tämä voi tuntua yllättävältä, mutta esimerkiksi ministeriöiden virkamiehet ovat turvatuissa työsuhteissa ja melko autonomisia haastattelupyyntöjen suhteen. Lisäksi heillä on julkisen palvelun eetoksen mukainen responsiivisuusvelvoite. Myös poliitikoilla on vastaava velvoite. Lisäksi poliitikot ovat paitsi poliittisen ryhmittymänsä jäseniä myös itsenäiseen vaikuttamiseen pyrkiviä ja äänistä kilpailevia poliittisia yrittäjiä, jotka voivat melko vapaasti päättää osallistumisestaan tutkimuksiin. V. O. Keyn kuuluisassa Yhdysvaltain etelävaltioiden politiikkaa käsitelleessä tutkimuksessa peräti 45 prosenttia haastatteluista tehtiin ilman minkäänlaista etukäteisilmoitusta. Haastattelija yksinkertaisesti saapui paikalla, esitteli itsensä ja pyysi saada haastatella. Näin syntyivät tutkimuksen parhaat haastattelut (Heard 1950, 889–890).

Lähestymisjärjestys määräytyy usein tutkimusongelman perusteella. Jos tutkitaan esimerkiksi jonkin poliittikalohkon sisältökysymyksiä tai päätöksentekoverkostoja, ei ylimmän johdon suostumuksella ole todennäköisesti

suurta merkitystä. Sen sijaan jonkin poliittisen organisaation – vaikkapa puoluetöimiston – toimintaa kokonaisuudessaan tarkasteleva tutkimus edellyttää poikkeuksetta ylimmän johdon suostumusta, koska tällaiset ”organisaatioetnografiat” ovat tutkimuskohteen kannalta paljon vaarallisempia kuin yksittäiset, asiakysymyksiin keskittyvät haastattelut. Näitä tutkimuksia on vaikeampi kontrolloida ja ne paljastavat helposti yllättäviä ja joskus epämiellyttäviä asioita kohteestaan toisin kuin esimerkiksi yksittäisen kansanedustajan haastattelu eduskunnan kahvilassa, jossa toimitaan täysin poliitikon ”etualan” ehdoilla. Myös organisaatiotyyppi vaikuttaa lähestymisjärjestykseen. Esimerkiksi hallintovirastoa on helpompi lähestyä kuin monia katutason byrokraatioita (poliisilaitokset, sosiaalitoimistot, päiväkodit, koulut). Byrokraattinen vaisto herää aina siellä, missä ammattilaisten toiminta joutuu alttiiksi ulkopuoliselle kritiikille. Esimerkiksi monet sosiaalitoimistojen tukipäätökset ja asiakaskäytännöt voivat olla hyvinkin haavoittuvia. Sen sijaan sosiaali- ja terveysministeriön lainvalmistelu on monella tavalla etäisempää eikä liity selvästi konkreettisiin ihmiskohtaloihin.

Yhteenvetona lähestymisjärjestyksestä voi sanoa, että mitä helpompi tutkimuskohteen jäsenten on kontrolloida tutkijan keräämää informaatiota sitä helpompi kohdetta on lähestyä ja sitä vähemmän tarvitaan hierarkkisia neuvotte-luita. Nyrkkisääntöön voi tehdä yhden varauksen. Hyvin arkaluontoisissa kysymyksissä, esimerkiksi laittoman toiminnan tutkimuksessa (ks. esim. Vaughan 1983), voi joutua lainaamaan tutkimustekniikkansa toimittajilta, jotka tunkeutuvat organisaatioon erilaisten ”syväkurkkujen” välityksellä. Tällöin luvan pyytäminen olisi tutkimuksen kannalta tuhoisaa. Parempi vaihtoehto on edetä esimerkiksi lumipalleteknikalla ja korostaa äärimmäistä luottamuksellisuutta. Muissa tapauksissa kannattaa yleensä huolehtia ainakin tutkimuksesta tiedottamisesta, vaikka tutkimuslupaa ei olisikaan pyydetty. Toisinaan tiedottamisesta voi huolehtia jälkikäteen, mutta joissakin tapauksissa alkuvaiheen möhlintä voi johtaa tutkimuksen katkeamiseen pariin hyvin valittuun puhelinsoittoon (Hunter 1993, 45).

Paitsi edellä mainituissa ääritapauksissa hyvät yhteyshenkilöt ovat usein muutenkin kor-

vaamattomia (Thomas 1993, 86; Yeager ja Kram 1990, 138–139; Jackall 1988, 15; Kincaid ja Bright 1957a, 306). Heidän avullaan voi ratkaista monia kiperiä lähestymisongelmia. Heiltä saa ainakin jonkinlaisen sisäpiiriläisen käsityksen esimerkiksi siitä, kannattaako hankkia ylimmän johdon lupa tai kenestä haastattelut olisi hyvä aloittaa. Heidän kanssaan voi myös testata omaa haastattelurunkoa ja keskustella omista alustavista tulkinnoista. Yhteyshenkilöt ovat hyödyllisiä myös oppaina tutkijalle vieraseen organisaatioon tai yhteisöön. Jälkimmäiseen näkökohtaan liittyy myös se yleisempi viisaus, että mitä enemmän tutkija joutuu tekemään töitä päästäkseen tutkimuskohteeseensa sitä enemmän hän oppii kohteestaan jo ennen varsinaista aineiston keruuta.

Haastattelutilanne

Haastateltavina eliitit ovat sekä ihanteellisia että äärimmäisen hankalia. Eliittien jäsenet ovat useimmiten tottuneita haastatteluihin ja oman asemansa ja työnsä puolesta suulliseen ilmaisuun. He puhuvat paljon ja sujuvasti⁴ mutta usein tavalla, joka aiheuttaa tutkijalle päänsärkyä. Usein tutkija pettyy aineistonsa, joka on kovin abstraktia, koskettelee asioita ”yleisellä tasolla” ja eksyy varsinaisista kysymyksistä. Johtoasemissa oleville ihmisille on tyypillistä lähestyä asioita käsitteellisesti verraten abstraktisti. Nämä ihmiset ovat pääsääntöisesti pitkälle koulutettuja, käsittelevät työkseen laajoja asiakokonaisuuksia ja yrittävät nähdä pitkälle tulevaisuuteen. Onnistuminen edellyttää abstraktin lähestymistavan sisäistämistä. Eliittiin nouseminen edellyttää usein myös näkemyksellisyttä ja lujaa tahtoa. Asemassaan eliitit ovat myös tottuneita tulemaan kuulluiksi. He puhuvat ja muut kuuntelevat.

Tähän ei välttämättä liity ylimielisyyttä ja tönkeyttä tai käskevää äänensävyä, vaan taval-

⁴ Kaikki eliitit eivät ole yhtä vuolaita puhumaan. Poliitikoilla saattaa olla taipumusta ilmaista käsityksensä lähes kaikesta mahdollisesta, mutta esimerkiksi huippututkijat voivat olla äärimmäisen tarkkoja siitä, mistä he puhuvat (Zuckerman 1972, 174). Toisaalta täytyy muista, että eliiteillä on tavallisesti hyvä yleisivistys ja että he seuraavat laajasti asioita. Tästä syystä heidän sanomisensa myös vaikuttaa informatiiviselta.

lisesti eliitit ovat omaksuneet paljon jalostuneemman tyylin, jossa miellyttävyyden ja viehkeyden yhdistyvät määrätietoisuuteen ja jämykkyteen. Haastattelijan on helppo mennä mukaan tähän sanavalmiiden ihmisten maailmaan, jonka lumovoima perustuu usein siihen, että haastattelijalla yllättyä saamastaan kohtelusta. Hänet ikään kuin nostetaan tilapäisesti samalle tasolle haastateltavan kanssa. Vieraille tarjotaan tuoli juuri niin sulavasti, että hän saa vaikutelman itseensä kohdistuvasta kunnioituksesta (ks. Goffman 1967, 81). Toisaalta demokraattisuus on vain näennäistä; haastateltava näyttää, milloin huumoriin on reagoitava, koska jälleen vakavoidutaan ja mitkä ovat sopivia yhteisiä huolenaiheita. Yllättävä tasa-arvoisuus saa alemman statuksen ihmiset ikävällä tavalla huomaamaan, että tämä demokraattinen eleganssi juuri erottaa heidät ylemmistään (Nelson Aldrich teoksessa Ostrander 1993, 18–19). Se on jotakin sellaista, jota haastattelijalla ei ole. Oman vajavaisuutensa huomaaminen voi olla äärimmäisen vahingollista tilanteessa, jonka kontrolli ei saisi karata käsistä.

Koska eliitit sosiaalisten taitojensa ansiosta tavallisesti ovat myös haastattelutilanteen herroja, he pystyvät liittämään haastattelut oman arkisen toimintansa jatkoksi. Tästä on useimmiten kyse silloin, kun joku ei vastaa kysymykseen vaan joko kiertää sen tai vastaa aivan toiseen kysymykseen. Koska eliitit ovat määritelmällisesti korkeassa asemassa, heillä on myös jokin oma agenda, joka helposti tunkeutuu haastatteluun. Agenda voi olla yrityksen johtamisoppi, työmarkkinareformi tai jokin idealistinen käsitys ihmisen hyvyydestä. Otan esimerkiksi erään menetelmäkurssin haastatteluaineistosta. Haastateltavana on kokoomuksen pitkäaikainen kansanedustaja. Kysymys koski erilaisten alueellisten ryhmittymien vaikutusta eduskuntaryhmän yhtenäisyyteen.

Kun koko maata ajatellaan, niin tää Etelä-Suomihan on tottunut työskentelemään sosiaalidemokraattien kanssa ja Pohjois-Suomi, jossa meidän kannatus puolueena on vähäisempää, ja Itä-Suomessa – niin siellähän kommunistit ja kepu määrää hirveän paljon asioita – niin tämä pakosta tietysti heijastelee tätä asiaa, jonkun verran, että ne maakunnat, jotka on täältä etelästä, niin ne ovat tottuneet työskentelemään palkannauttijo-

den kanssa, ovat kiinnostuneita lasten päivähoitosta, sosiaalisista kysymyksistä – . Ja sitte jos liikutaan tonne pohjoseen ja vähän itään, niin siellä sitten on tää maidon tuki ja tää pinta-alatuki ja kaikki nämä, niin ne on ihan oleellisia asioita. Et kyllä siinä niinku pikkusen näkyy eroa. Ja sittehän siellä on alueita, joissa ollaan erittäin voimakkaasti uskonnollisia. Me ei voida koskaan unohtaa sitä, että uskonnolla on aika suuri merkitys kulttuurissa, vaikka ehkä meillä ei ole ihan tämmöstä elävää henkilökohtasta jumalasuhtetta, niin meillä se merkitsee tavattoman paljon meidän käyttäytymisessä ja niissä asioissa mitenkä suhtaudutaan. Yllättävän paljon. Että joku lestadiolaisten alue Oulussa on merkityksellinen. Etelä-Pohjanmaalla on körttiläisiä, varsinkin nämä vanhat lahkoalueet, ja Lapissakin on lestadiolaisia. Niin niillä on kyllä merkitystä, mutta muuten mä asetun aivan...mä oon aina ollu kerettiläinen tän maakuntajaon suhteen. Mun mielestä sen jälkeen kun ihminen kansanedustajana tulee tähän taloon, ei ole mitään muuta asiaa kuin tämän maan yhteinen hyvä, ei kertakaikkisesti mitään muuta. Ja mä en ymmärrä tätä maakunta-ajattelua, mä en ymmärrä sitä, että pitää valita huono ministeri jostain maakunnasta, kun hyviäkin olis saatavana jostain semmosesta, mistä on toinenkin hyvä ministeri. Ja mä en ymmärrä esimerkiksi Raimo Ilaskiven kantaa, jota mä muutenkin paheksun, kun hän asettuu niin hirveästi räkyttämään puoluetta vastaan koko ajan, joka huutaa, että ei Ahoa Helsinkiin, ei Niinistöä Helsinkiin. Lapsellinen väite.

Haastatteluvastaus alkaa lupaavasti, mutta puolessa välissä vastaajan oma agenda työntyy esiin. Uskonto laukaisee assosiaation kerettiläisyyteen ja tästä edelleen vastaajan kantaan alueellisista erityisintresseistä.⁵ Hän ei vastoin yleistä käytäntöä hyväksy alueellisia erityisintressejä politiikan teon oleellisena osana. Sen sijaan, että vastaaja keskittyisi alun mukaisesti erittelemään eduskuntaryhmänsä sisäisiä jännitteitä, hän korottaa itsensä usein julkisen kriitikin kohteena olevan ”siltarumpupolitiikan” yläpuolelle. Tässä vaiheessa ollaan jo esitetyn kysymyksen ulkopuolella; kysymys jää taustal-

⁵ Eliittivastaaajien improvisaatiokyvystä ks. Mykkänen ja Koskinen 1993.

le, hyvä ja erittelyyn pyrkivä vastaus jää kesken ja vastaajan oma kannanotto saa suurimman huomion. Tämän jälkeen haastattelussa siirryttiin uuteen teemaan. Esimerkissä näkyvä oman agendan esittäminen ja vastauksen muuttuminen on sinänsä mielenkiintoista ja tarjoaa varmasti sellaisenaan tutkittavaa, mutta eduskuntaryhmän jännitteistä saa vain epäsuoran kuvan: alueperusteisia jännitteitä ilmeisesti on, koska vastaaja haluaa tuomita ne. Tosin vastauksesta käy myös ilmi, että koska kokoomuksen kannatus painottuu Etelä-Suomen palkansaaja-alueille, alueintressit eivät voi olla kovin repiviä. Tämän voisi tutkija tietysti päätellä esimerkiksi vertaamalla alueellisia kannatuslukuja ja elinkeinorakenteen tunnuslukuja toisiinsa. Toisin sanoen vastaus jäi ryhmän sisäisten jännitteiden kannalta liian yleiseksi ja eksi lopulta aiheesta.⁶

Sujuvien ja vakuuttavien esitysten lisäksi tutkija joutuu eliittejä haastatellessaan kirjaamaan melkoisen määrän standardoitua puhetta. Eliitivastaajat eivät aina ujuta vastauksiinsa omaa erityistä agendaansa, vaan vastaukset saattavat noudattaa oman organisaation virallista kantaa. Erottelua voi pitää analyttisenä, koska oma agenda todennäköisesti lähestyy organisaation virallista kantaa mitä lähemmäksi organisaation huippua tullaan. Esimerkiksi metsäyhtiön toimitusjohtaja voi toistaa haastattelussa yhtiön omaksuman ”vihreän” metsänhoidon periaatteet, kun häneltä tiedustellaan ympäristöliikkeiden vaikutusta yhtiön puunkorjuuseen. Vastavasti ministeri voi viitata hallitusohjelmaan, kun hänelle esitetään kysymys talouspolitiikan virhearvioinneista. Näitä ihmisiä sitoo organisaatiokuri, joka näkyy yhtenäisinä puhetapoina, nopeasti monistettavana PR-puheena.

Vaikka virallista linjaa ei olisikaan, voivat haastateltavat turvautua helppoihin yleistyksiin, stereotypioihin, kliseisiin tai asioiden kaunis-

teluun. Sosialidemokraattien eduskuntaryhmän puheenjohtaja voi torjua ryhmäkurin epärelevanttina käsitteenä, koska ryhmän toimintaan osallistuminen on hänen mukaansa vapaaehtoista. Samassa tilanteessa joku voi vedota puolueen aatteelliseen perustaan, vaikka kukaan ei pystyisi yleispätevästi sanomaan, mitkä asiat ovat aatteellisen perustan mukaisia. Kansliapäällikkö taas sanoo uskovansa ministeriönsä, koska ministeriöön on palkattu huippuväkeä. Pankinjohtajalle henkilöstön viihtyminen on lisääntynyt, koska konttoreiden mielialatikkatauluihin (ks. Helsingin Sanomat 8.5.1998) ei ole kertaakaan isketty tikkoja pahan olon kohdalle. Kun PR-puhe ja kliseet lausutaan eliiteille tyypilliseen eleganttiin tapaan, tutkijan on vaikea kääntää keskustelun suuntaa tai esittää lisäkysymyksiä, jotka nostaisivat esille vastakkaisia näkökohtia. Standardoitu ilmaisu on organisaatioihin kiinnittyneiden eliittien tapa suojautua ulkomaailmalta mutta myös osa eliittien vallankäyttöä, jolla he muokkaavat johtamiaan organisaatioita. Sinänsä nekin kelpaavat tutkimuskohteeksi ja tarjoavat paljon vinkkejä tutkimukselle, mutta jos haastatteluissa halutaan pureutua monimutkaisempiin kysymyksiin, standardoitu puhe on pääsääntöisesti haitallista. Esitän seuraavaksi joitakin keinoja irrottaa eliittihaastateltavat hetkeksi helpoista yleistyksistä, omista erityisagendoistaan ja standardipuheesta.

Ensinnäkin haastattelun tulee olla joustava mutta huolellisesti valmisteltu. Samoin haastateltajan täytyy olla jatkuvasti valppaana siltä varalta, että vastaajaa tarvitsisi lisäkysymyksiin ohjata tai vastauksia tarkentaa ja konkretisoida. Olen jo edellä puhunut eliittien omanarvontunnosta. Eliitit odottavat, että haastateltaja ei tuhlaa heidän aikaansa trivialiteetteihin vaan esittää haastavia kysymyksiä. Kysymysten standardoiminen on samasta syystä ongelmallista. Eliittien jäsenet ovat kärkkäitä puuttumaan vakiokysymysten sanamuotoihin ja merkityksiin ja turhautuvat helposti, jos he eivät saa mielestään riittävää mahdollisuutta ilmaista käsityksiään yksityiskohtaisia vivahteita myöten (Robinson 1960, 132; Riesman 1958, 314). He huomaavat myös helposti kysymysten keskinäisen epäjohtonmukaisuuden, epäloogisuuden ja toiston (Kincaid ja Bright 1957a, 309–310). Perehtymällä aiheeseensa ja haastateltavan taustaan

⁶ Usein poliitikkojen haastattelua vaikeuttavat lisäksi heidän piintynyt taipumuksensa arvioida omien sanojensa vaikutusta kuulijaan ja yritys säilyttää hyvät suhteet myös niihin ihmisiin, joiden kanssa heillä on erimielisyyksiä. Poliitikot tapaavat myös mukauttaa menneet tapahtumat ja kannanotot vastaamaan heidän myöhemmin omaksumiaan näkökulmia (Williams 1980, 310–311) ja tulkita nykyhetkeä esimerkiksi historiallisten analogioiden avulla (Neustadt ja May 1986, 34–57).

haastattelija selviää niistä tilanteista, joissa haastateltava ikään kuin testaa haastattelijaa. Haastateltava voi itse esittää kysymyksiä, jotka koskevat haastatteluaiheen tuntemusta ja tällä tavalla arvioida haastattelijaa ja erityisesti sitä, kuinka vakavasti haastatteluun tulisi suhtautua (Zuckerman 1972, 165; Smigel 1958, 159–160). Mitä vakavammin eliitit suhtautuvat haastatteluun sitä avoimemmaksi voi odottaa haastattelun kehittyvän.

Perehtyneisyydellään haastattelija osoittaa vakavaa kiinnostusta asiaan ja samalla motivoi haastateltavaa vastaamaan hyvin. Joustavuudella ja lisäkysymysten esittämisellä haastattelija antaa tilaa haastateltavan omille käsityksille ja ohjaa häntä koko ajan haastavaan suuntaan. Hyvien taustatietojen hankkiminen säästää lisäksi haastateltavalta sen vaivan, että hänen pitäisi aina aloittaa vastauksensa kaukaa perusasioista. Sen sijaan hän voi mennä heti hänen kannaltaan keskeisiin asioihin. Kaiken kaikkiaan aiheestaan innostunut tutkija pystyy omalla olemuksellaan edistämään luottamuksellisen haastatteluilmapiirin syntymistä. Haastattelijan ei tietenkään tarvitse tietää kaikkea etukäteen. Hänellä saattaa olla vääriä tai naiiveja käsityksiä, jolloin haastateltava pääsee ikään kuin opettamaan haastattelijaa, etenkin jos tällaisia käsityksiä ulkopuolisen on vaikea itse oikoa. Näissä tilanteissa vastaukset voivat olla varsin hyviä, koska haastattelija tulee samalla muotoilleeksi osan oman toimintansa filosofiaa. Muistan saaneeni tällaista opetusta useamman kerran syyllistyttyäni ulkopuoliselle tyypilliseen yksityiskohtien ohittamiseen, asioiden niputtamiseen vastaajan mielestä liian suuriksi kokonaisuuksiksi ja väärin käsitteiden käyttöön (ks. Herbst 1998, 191–192).

Toiseksi vastausten avoimuutta ja syvällisyyttä voidaan edistää paitsi normaalein anonymiteettilupauksin⁷ myös muokkaamalla

⁷ Yksi erityisongelma on haastateltavan henkilöllisyyden salaaminen toisilta haastateltavilta. Täydelliseen anonymiteettiin pyrkivä tutkija voi kieltäytyä paljastamasta haastatteleminen ihmisille, keitä kaikkia hän haastattelee siitä huolimatta, että haastateltavat todennäköisesti tuntevat toisensa ja keskustelevat keskenään haastatteluista. Jos päättyy tähän vaihtoehtoon, siinä kannattaa pysyä johdonmukaisesti ilmeisistä vaikeuksista huolimatta. Toisaalta haastateltavien henkilöllisi-

omaa puolueettomuutta haastateltavan edustamien näkemysten suuntaan. Haastattelijan ei tietenkään tarvitse vaihtaa vakaumustaan vaan ainoastaan suhtautua myötämielisesti haastateltavan ajatuksiin. Äärimmilleen viety neutraalisuus saattaa kääntyä vastakohtakseen, jos haastateltava saa siitä aiheen epäillä haastattelijan salaavan jotakin tai edustavan pidättyväisyydessään kilpailevaa kantaa. Lewis Dexter (1956; ks. myös Fenno 1978, 263–264 ja Riesman 1958, 312–313) on esittänyt hyvin valaisevan esimerkin. Haastatelllessaan amerikkalaista kauppapoliittista eliittiä vapaakaupan ongelmista Dexter huomasi, että yliopistotutkijana hänet leimattiin lähes poikkeuksetta vapaakaupan kannattajaksi. Tämä osoittautui ongelmalliseksi erityisesti protektionismia kannattavien konservatiivien haastatteluissa. He asettuivat automaattisesti puolustamaan näkemyksiään, ellei Dexter osoittanut suhtautuvansa myötämielisesti suojatulleihin. ”Värin tunnustamisen” jälkeen konservatiivien haastattelut paranivat selvästi. Yksi tapa osoittaa olevansa samalla aaltopituudella haastateltavan kanssa on omaksumia joitakin tutkimuskohteen omia tapoja, ilmaisuja, teknisiä erikoistermejä tai slangia. Tässä ei saa mennä kuitenkaan niin pitkälle, että lähestyisi haastateltavan henkilökohtaista aluetta. ”Ihmiset eivät pidä siitä, että heidän puhutapaansa matkitaan” (Goffman 1989, 128).⁸

syyden paljastaminen muille haastateltaville voi olla antoisaa. Jotkut suostuvat helpommin haastattelupyynn-
töön, jos he tuntevat muita tutkimuksessa mukana olevia ihmisiä. Muita haastateltavia voi myös käyttää provokatiivisesti paljastamalla heidän näkemyksiään muille, jotka todennäköisesti kommentoivat näitä näkemyksiä. Esimerkiksi Hunter (1993, 48) kertoo saaneensa näin avuliaita neuvoja haastateltavien valinnassa.

⁸ Haastattelijan pukeutumisesta on esitetty erilaisia käsityksiä. Goffmanin (1989, 128) mukaan kenttätyötä tekevän tutkijan olisi löydettävä sopiva tasapaino oman identiteettinsä ja siitä luopumisen välillä. Pukeutumisen muuttaminen ja hiusten leikkuu (Goffman antoi neuvonsa 1970-luvulla) eivät vielä herätä epäilyjä täydellisestä matkimisesta. Daniel Chambliss (1996) sen sijaan kertoi sairaalaympäristössä tapahtuneen kenttätyönsä aikana systemaattisesti kieltäytyneensä valkoisesta takista, jotta hän olisi luonut ehdottoman rehellisen vaikutelman. Goffmanin ja Chamblissin näkemys-
ero on lähinnä siinä, että Goffmanille omasta identiteetistä tinkiminen osoittaa tutkijan olevan vakavissaan

Kolmanneksi kysymysten huolellisella muotoilulla voidaan lisätä vastausten konkreettisuutta, vähentää turhia yleistyksiä ja saada vastauksia myös arkaluontoisiin ja epämiellyttäviin kysymyksiin. Yleinen haastatteluohje kysymysten järjestämisestä niin, että haastattelun alkuun sijoitetaan muutama helppo kysymys vauhdittamaan keskustelua, ei välttämättä toimi tarkoitetulla tavalla, vaan saa haastateltavan turhautumaan. Parempi vaihtoehto on nostaa näiden verryttelykysymysten tasoa ja aloittaa esimerkiksi jostakin haastatteluteemaan liittyvästä konkreettisesta tapahtumasta ja liittää se heti itse ongelmaan. Vain harvoin eliittien edustajia täytyy auttaa jutun alkuun. Menemällä suoraan asiaan haastattelija sitä paitsi antaa itsestään heti pehentyneen ja tehokkaan vaikutelman. Joissakin tapauksissa laajojen, yksityiskohtia välttävien mutta silti haastattelun teemaan liittyvien kysymysten sijoittaminen haastattelun alkuun tuottaa hyvän tuloksen. Tämä pätee esimerkiksi strategiseen johtoon, joka työkseen käsittelee laajoja kokonaisuuksia (Smigel 1958, 160).

Kysymykset kannattaa yleensä järjestää niin, että aluksi katetaan ne alueet, joihin ei liity tutkijan esitietojen perusteella kovin arkaluontoisia seikkoja. Tätä voisi verrata talon rakentamiseen. Ensin erotetaan tontti ja isketään raja-paalut. Tämän jälkeen tehdään kaivannot perustusta, salaojia ja viemäreitä varten. Sitten siirytään rakennusvaiheeseen, joka päättyy sisustuksen viimeistelyyn. Kysymykset rajaavat tutkittavaa ilmiötä samalla tavalla kumuloituen. Kun on saatu ilmiöstä yleiskuva, voidaan siirtyä yksityiskohtiin, joiden joukkoon voi mah-tua arkaluontoisiakin kysymyksiä. Parhaiten menettely toimii silloin, kun samaa ihmistä voidaan haastatella useita kertoja, aluksi sovinnai-semmin ja myöhemmin rohkeammin. Saman voi tehdä lyhyemmässä ajassa esimerkiksi upotamalla arkaluontoisiksi koetut asiat neutraalimpaan teemaan. Hyvä esimerkki on jo edellä

mainittu yritysjohtajien etiikan upottaminen arvokonfliktien teemaan (Yeager ja Kram 1990). Arkaluontoisiin asioihin voi päästä kä-siksi myös esittämällä niistä tutkimushypotee-seja ja pyytämällä haastateltavaa kommentoi-maan niitä omasta näkökulmastaan (Smigel 1958, 163). Haastateltavasta tulee tavallaan tutkijan neuvonantaja, mikä joissakin tapauksis-sa saattaa lisätä haastateltavan omaa mielen-kiintoa asioihin, joista hän tavallisesti ei puhu ulkopuoliselle. Sekä tutkija että haastateltava ottavat tällä tavalla etäisyyttä asiaan ja samal-la tutkija asettuu neutraalimpaan valoon.

Neljänneksi haastatteluvastausten laatua voi-daan parantaa ulottamalla haastattelu sekä en-nen että jälkeen varsinaisen haastattelutilanteen ja toisaalta sitomalla haastattelussa esitetyt ky-symykset johonkin dokumentoitavissa olevaan tapahtuman. Haastattelua saadaan venytettyä molemmista päistä esimerkiksi lähettämällä kysymykset tai osa kysymyksistä haastateltavil-le etukäteen ja pyytämään haastateltavia jälki-käteen tarkastamaan haastattelutranskriptin. Jotkut haastateltavista pyytävät kysymyksiä itse etukäteen tai he voivat haluta transkriptin it-selleen omasta aloitteesta. On turha pelätä, että lähettämällä kysymykset etukäteen tutkija luo-vuttaisi aloitteen haastateltavalle. Itse asiassa voi käydä päinvastoin. Tutkija saa todennäköi-sesti vastauksia juuri niihin kysymyksiin, joi-ta hän aikoo esittää, koska haastateltavalla on ollut ainakin hiukan aikaa saattaa ajatuksensa kysymysten jäljille. Tutkijan kysymykset ohjaa-vat haastattelua, eikä haastateltavan oma agen-da nouse häiritsevästi esiin. Näin ei tietenkään käy aina kun kysymykset lähetetään etukäteen, mutta silloinkin tutkija todennäköisesti saa haastateltavalta vinkkejä uudesta aineistosta ja uusista haastateltavista. Tämä on todennäköis-tä, koska haastateltavalla on ollut aikaa ajatel-la haastattelun aihetta jo ennen haastattelua. Kysymysten lähettämisestä etukäteen on myös hyötyä silloin, kun tutkija haluaa erottautua esi-merkiksi toimittajista (Thomas 1993, 88), joi-ta eliitit joka tapauksessa näkevät useammin kuin tutkijoita. Kysymysten oheen voi liittää kertauksena myös lyhyen kuvauksen tutkimuk-sen tarkoituksesta. Erottautuminen toimittajis-ta on tärkeää, koska tutkijan kiinnostus kohdis-tuu usein muihin kuin päivänkohtaisiin kysy-myksiin, joihin haastateltavat ovat luonnolli-

halutessaan ymmärtää tutkimaan ihmisiä, mikä taas Chamblissille joissakin tilanteissa merkitsee yhtä pe-toksen muotoa, jonka paljastumisella voisi olla tuhoi-sia seurauksia. Keinotekoisuudessaan lääkärin valkoi-nen takki sosiologin yllä aiheuttaisi vain epäluuloja. Haastattelut ovat toisaalta identiteettien osalta melko avoimia ja tilanteina niin väliaikaisia, että Goffmanin pukeutumishoje tuntuu luontevammalta.

sesti paremmin valmistautuneet vastaamaan. Haastattelutransskriptin tarkistaminen toimii samalla tavalla; se hellävaraisesti pakottaa haastateltavan ajattelemaan kysymyksiä uudelleen.

Haastattelun sitominen voidaan tehdä esimerkiksi viittaamalla lehtikirjoituksiin, tv-haastatteluihin, lakiehdotuksiin tai korkeimman oikeuden ratkaisuihin. Tällaiset viittaukset melko varmasti konkretisoivat vastauksia ja houkuttelevat esiin aitoja kannanottoja silloinkin, kun niistä yleisemmällä tasolla puhuttaessa mieluummin pidättäytytään. Nämä ovat tärkeitä tekniikoita etenkin silloin, kun ei voida haastatella samaa ihmistä kuin kerran. Huolellinen taustatyö osoittaa haastateltavalle myös sen, että kaikkea tietoa ei pysty salaamaan. Samalla haastattelusta tulee kiinnostava. Kertoessaan omista haastattelukokemuksistaan Erwin Smigel sanoi haastattelujen parantuneen sitä mukaan kun hänelle kertyi sisäpiirin tietoa tutkimistaan lakifirmoista. Alkupään haastatteluvastaukset muistuttivat hänen mukaansa vastauksia, joita annetaan avustajan paikkaa hakeville opiskelijoille (Smigel 1958, 162).

Viimeisenä kokonaisuutena kannattaa mainita joitakin tekniikoita, joiden avulla tutkija voi saada haastattelutilanteen paremmin omaan kontrolliinsa. Haastattelut kannattaa nauhoittaa aina kun se on mahdollista. Yleensä eliitit eivät kiellä nauhoitusta, vaan se ymmärretään tarkkuutta edistävänä tekniikkana. Nauhuri ei haastatteluihin ja sanelukoneisiin tottuneiden eliittien kohdalla ole myöskään häiriötekijä, joka sanottavasti vaikeuttaisi vastaamista. Nauhoituksessa on se etu, että se vapauttaa tutkijan seuraamaan vastauksia ja esittämään lisäkysymyksiä. Lisäksi se vapauttaa myös haastateltavan puhumaan vapaammin, koska tämän ei tarvitse odottaa, että tutkija pysyisi muistiinpanoineen perässä. Tutkija voi myös paremmin kätkeä omat erityiset mielenkiinnon kohteensa, koska kaikki puhe tulee joka tapauksessa nauhalle. Haastattelun kontrollia voi lisätä myös käyttämällä kahta haastattelijaa, jos tämä vain on mahdollista. Nämä ns. tandem-haastattelut (Kincaid ja Bright 1957b) ovat tehokkaita erityisesti silloin, kun nauhuri ei voida käyttää (toinen kysyy ja toinen tekee muistiinpanoja). Toisaalta nauhuriakin käytettäessä kaksi haastattelijaa toimii todennäköisesti tehokkaammin,

koska toinen haastattelija voi esittää sellaisia kysymyksiä, joita toinen ei olisi koskaan tullut edes ajatelleeksi. Kahden haastattelijan käyttö heikentää myös haastateltavan statuksesta lähtevää etulyöntiasemaa, koska hän joutuu hajottamaan huomionsa kahteen suuntaan yhden sijasta. Tämä vaikutus voi tosin olla häviävän pieni.

Jos tutkijalla on mahdollisuus ja tarkoitus haastatella samoja eliitin jäseniä kahdesti tai vielä useammin, haastattelut kannattaa yrittää sijoittaa eri paikkoihin ja jopa eri tilanteisiin. Luonnollisin paikka eliittihaastateluille on haastateltavan työhuone, ja tästä lähtökohdasta on vaikea poiketa. Jos se kuitenkin onnistuu vaikkapa sattumalta, tutkija voi vertailla haastatteluja toisiinsa ja huomata, että esimerkiksi kolmannen henkilön läsnäolo muuttaa tilannetta. Haastattelu saattaa heijastaa hierarkkisten suhteiden vaikutusta tai samanarvoisten ihmisten tapauksessa ”demokraattista manerismia”, jossa haastateltavat etsivät vahvistusta toisiltaan (Kincaid ja Bright 1957a, 310). Jos tutkimusongelma liittyy esimerkiksi sosiaalisiin suhteisiin organisaatiossa, tällaiset havainnot ovat erittäin arvokkaita, koska niissä ihmisten käyttäytyminen lähenee normaalitilannetta (Goffman 1989, 131). Niinkin pieni seikka kuin siirtyminen haastateltavan työpöydän äärestä sohvoryhmään tai neuvotteluhuoneeseen saattaa hiukan horjuttaa haastateltavan ylivertaista asemaa (Thomas 1993, 91). Samaan voi pyrkiä ilmoittamalla, että nauhoitus vaatii onnistuakseen rauhallisen tilan. Haastattelijan on tärkeää viestittää, että hän on tekemässä työtä. Tämä antaa hyvän verukkeen olla käyttäytymättä kuin vieras (Ostrander 1993, 20) ja ottaa vapauksia, joita ei yleensä sallita vierailukäynneillä.

Kysymyksenasettelun kontrolli

Haastattelujen käyttöä perustellaan yleensä sillä, että niillä tavoitetaan jotakin, joka jää lomakekyselyn ja asiakirja-analyysin ulottumattomiin. Haastatteluun turvaututaan esimerkiksi silloin, kun kohderyhmä on liian pieni kvantifointiin tai tutkimuskohteesta ei ole saatavilla lomaketta varten riittävästi taustatietoja. Hyvin usein haastatteluilla pyritään valaisemaan tutkimuskohdetta tarkemmin tai monipuolisemmin ja pääsemään kiinni tutkimuskohteen toiminn-

taan ikään kuin sisältä käsin. Halutaan siis parantaa tutkimuksen validiteettia.⁹

Vaikka haastattelututkimuksilla olisikin vilpittön pyrkimys parantaa tutkimuksen laatua, tutkimusten vastaanotto on usein ristiriitaista. Kaikille yhteiskuntatieteilijöille on tuttua se epäsuhta, joka usein syntyy tutkijan kysymyksenasettelun – tai pikemminkin tutkijan tekemien tulkintojen – ja tutkittavien ihmisten omien tulkintojen välille. Valmiista töistä tutkittavat eivät tunnista itseään tai ainakin löytävät omasta mielestään virheellisiä tulkintoja. Tulkintaerimielisyydet olisi helppo ratkaista, jos kyse olisi vain asiavirheistä, kuten nimien oikeinkirjoituksesta, organisaatiokaavioista tai tapahtumien ajankohdista. Ei ole kuitenkaan vaikea kuvitella tilannetta, jossa kiistan ydin onkin erilainen käsitys tosiasian luonteesta. Esimerkiksi oikeistopuolueen kansanedustajalle hänen puolueensa individualistinen filosofia voi olla löyhän ryhmäkurin syy, kun taas tutkijan tarjoama individualistisen filosofian rakenteellinen selitys (puolueen jäsenistön ja kannattajakunnan moninaisuus ja korostetun keskiluokainen, perhekeskeinen elämäntapa) näyttää keinotekoiselta ja jopa valheelliselta. Poliitikon mielestä tutkijan olisi otettava hänen sanansa kirjaimellisesti ja hylättävä rakenteelliset selitykset.

Filosofit luonnehtisivat tätä ontologiseksi kiistaksi. Yhteiskuntatieteellisen koulutuksen saaneelle tutkijalle maailma ei tavallisesti ole tosiasioiden kokoelma, jonka perusteella maailmasta tehtyjä tulkintoja voisi jakaa oikeisiin ja väärin. Individualistisesta maailmakatsomuksesta nousevat normatiiviset odotukset ovat poliitikon tulkintaa hänen edustamansa puolueen tavasta toimia, ei sen paremmin oikea kuin vääräkään mutta kuitenkin tulkinta, jolle tutkijan täytyy tarjota selitys. Esimerkiksi Pertti Alasuutari varoittaa selittämästä tutkittavaa ilmiöitä normilla, koska silloin itse normin olemassaolo jää vaille selitystä (Alasuutari 1994, 60). Kiistaa todellisuuden luonteesta ei käytännössä synny, jos tutkija pystyy kohtaamaan tutkimuskohteensa niin, että hänen ei tarvitse ajatella niitä seurauksia, joita hänen tutkimuksellaan mahdollisesti on. Eliittien kohdalla käy

kuitenkin usein niin, että ontologinen erimielisyys muuttuu poliittiseksi kiistaksi tulkintojen hyväksyttävyydestä, koska eliitit näkevät herkästi ulkopuolelta tehtyjen tulkintojen ukaavan omia käsityksiään. Eliittien ajattelu saattaa joskus lähestyä tutkijan käsitystä maailmasta kilpailevina tulkintoina, jolloin omasta tulkinnasta ei pidetä kiinni totuuden vaan moraalisen hyväksyttävyyden nimissä. Luonnollisesti vakavat ontologiset erimielisyydet ja tiedonpoliittiset erimielisyydet sekoittuvat myös eliittien kohdalla.

On kuitenkin selvää, että silloin kun eliittijä lähestytään heidän omassa asiassaan, ontologiset kiistat saattavat nousta päällimmäisiksi, koska modernit eliitit ovat samalla organisaatioyhteiskunnan ja työtä tekevän yhteiskunnan huipulla. Tällöin he ovat myös johtamiensa organisaatioiden ja työtehtäviensä asiantuntijoita. Tämä on tietysti totta kaikkien ihmisryhmien kohdalla, tutkittiin sitten nuorten alakulttuureja tai pitkäaikaistyöttömien poliittista sosialisaatiota. Tutkijan kannalta eliitit ovat kuitenkin erityisen ongelmallisia, koska eliittihaastattelu perustuu kulttuuriseen malliin, jossa kysymyksille ja vastauksille annetaan tosiasialuonne. Yksi seuraus on se, että sujuvasti ja vakuuttavasti kommunikoiva eliitin jäsen kokee itsensä kaksin verroin asiantuntijaksi. Hänellä on oma, vankka ja tutkimuksesta riippumaton käsityksensä asioista ja tämän lisäksi tutkija asettaa hänet haastattelutilanteessa realistiseen kehykseen, jossa pyritään välttämään subjektiivisia tulkintoja. Jos näin tapahtuu, mahdolliset ontologiset kiistat saavat myös vahvan moraalisen sävyn.

Konkreettisemmin voisi sanoa, että tutkijalle 16-vuotiaan skinheadin kertomus sosiaaliturvan väärinkäytöstä on periaatteessa samanarvoista kuin entisen ministerin kertomus hallituksen iltakoulun toimintamuodoista. Käytän esimerkkinä kahta erilaista politiikan tutkijan tekemää tutkimusta. Jaakko Nousiainen tutkimus suomalaisesta ministerijärjestelmästä (Nousiainen 1990) perustuu ministereiden haastatteluihin. Tässä tutkimuksessa haastatteluaineiston käytölle on tyypillistä, että kysymyksenasettelun mukaisesti vastauksiin suhtaudutaan dokumentinomaisesti. Pääsääntöisesti ne eivät ole keskenään tasa-arvoisia tulkintoja vaan joko luotettavia ja kokonaisvaltaisia tai

⁹ Haastattelumenetelmään liittyvistä yleisistä ongelmista ks. Becker ja Geer 1970.

vääristyneitä ja yksipuolisia kuvauksia, jopa silloin, kun käsitellään hallituksen työskentelyilmapiiriä ja -tunnelmaa. Vastausten perusteella voidaan joko rekonstruoida kokonaiskuva tai tyypitellä kuvauksia esimerkiksi hallituskoalition ja ministerin kokemuksen mukaan. Tyypittely antaa tavallaan selityksen vastausten yksipuolisuudelle. Esimerkiksi virkamieshallituksen ministerin kertomus hallituksen työskentelyrutiineista tulee ymmärretyksi juuri virkamieshallituksen ja muiden hallitustyyppien vertailun avulla. Kertomus voi olla dokumentti, mutta se ei dokumentoi hallituksen toimintaa tyhjentävästi. Tavoitteena on kuitenkin hallituksen todellisen toiminnan rekonstruktio.

Kyösti Pekosen tutkimus lähiöasukkaiden suhtautumisesta politiikkaan ja suomalaisen yhteiskunnan muutokseen (Pekonen 1998) on lähtökohdiltaan erilainen. Vaikka tutkimus pohjautuu Nousiaisen tutkimuksen tapaan teema-haastatteluihin, haastatteluvastauksiin suhtautaan eri tavalla. Pekoselle ne ovat edelleen dokumentteja mutta eivät rekonstruktion merkityksessä. Ne ovat pikemminkin esimerkkejä tulkintatyyleistä ja ajattelutavoista, joiden pohjalta ei voida rakentaa kokonaiskuvaa siitä, mitä lähiössä tapahtuu. Tämä ei tietenkään ole edes tarkoitus. Haastatteluvastaukset ovat ihmisten elämäntapaan ja elämäntilanteeseen liittyviä näkemyksiä, joille tutkija voi hakea selityksiä esimerkiksi yhteiskunnan rakenteellisista muutoksista. Tälle haastatteluaineiston käyttötavalle luonteenomaisesti Pekonen kirjoittaa, että pakolaisvastaisille ”*näkemyksille* näyttää olevan suosiollista maaperää vaikeuksien keskellä kamppailevassa modernissa työläisyhteiskunnassa” (Pekonen 1998, 116–117, kurssiivi JM).

Tutkimusten vastakkainasettelulla en halua korottaa jompaa kumpaa lähestymistapaa arvokkaampaan asemaan. Kumpikin lähestymistapa on oikeutettu, jos se sopii kysymyksenaseteluun. Näissä tutkimuksissa lähestymistavat sopivat, koska kysymyksenasetteluissakin korostetaan eri asioita, siis toisaalta rekonstruktioita ja toisaalta elämäntapaan ja -tilanteeseen liittyviä tulkintoja. Keskeistä on sen sijaan se, että eliittien haastattelussa on kulttuurisen mallin mukaisesti helpompi korostaa rekonstruktio-tyypistä lähestymistapaa ja että alempien sosiaaliryhmien kohdalla tulkintanäkökulma näyttää istuvan ”luontevammin”.

Ministeri on kuitenkin tutkijalle ”vaaralliseksi”, koska hänellä on statukseensa liittyviä resursseja kontrolloida tutkijan toimintaa. Hän voi monia muita ihmisiä helpommin ratkaista, minkälaisiin kysymyksiin tutkijan olisi syytä keskittyä ja mikä on tutkimuskohteessa oleellista. Korkeassa asemassa olevilla ihmisillä on siis mahdollisuus ”tematisoida” tutkijan ”horisonttia” (Schütz 1982, 280), sitä mikä kohteessa on relevanttia ja mikä ei, mitkä asiat liittyvät toisiinsa ja mitkä eivät. Usein tämä tapahtuu vaivihkaa niin, ettei tutkija osaa edes eritellä irrelevantteja asioita, vaan hänellä on käsitys vain vuorovaikutuksen kuluessa muotoutuneista ja siinä relevanteiksi ”sovituista” asioista. Skinhead-nuorella ei ole vastaavia resursseja, jolloin tutkija voi luodata kohdettaan vapaammin ja monipuolisemmin. Tutkijan etulyöntiasema jälkimmäisessä tapauksessa johtuu osin myös tutkimuskohteen fyysisestä saavutettavuudesta ja ajankäytöstä.

Kuva täysin tutkimuskohteen omien ongelmanasettelujen vangiksi jääneestä tutkijasta on ehkä liian karikatyyrimäinen, mutta erityisesti vaaravyöhykkeessä tutkija on silloin, kun hän ilmoittaa tekevänsä ”asiantuntijahaastatteluja”. Eliittien asiantuntijuus viittaa salakavalalla tavalla tutkijan ja eliittien ajatusmaailmojen vastaavuuteen. Tutkijalla ei todennäköisesti ole samaa tietopohjaa, mutta sekä haastateltavilla eliiteillä että tutkijalla on todennäköisesti samantapainen, korkeaan koulutukseen ja abstraktiin ajatteluun liittyvä käsitys yhteiskunnasta. Asiantuntijahaastatteluja tekevä tutkijan ei siis ole vaikeaa omaksua ”oikeita” tutkimusongelmia, siis niitä, joista vallitsee ”vakavasti otettavissa” piireissä yksimielisyys. Näin yhteiskunnan johtavien kerrosten ongelmista tulee helposti myös yhteiskuntatieteellisen tutkimuksen ongelmia (Gusfield 1981) tai, vielä yleisemmin, ongelmat määritellään helposti ”kulloisenkin institutionaalisen ympäristön mukaan” (Lynd 1948, 1).

Tämä ei sinänsä ole ongelmallista. Tutkija voi aivan hyvin tutkia kysymystä, joka askaruttaa myös eliittejä; mutta toisaalta tällainen ”yhteiskunnallisen ongelma” ei sellaisenaan kelpaa tutkimuskysymykseksi. Ratkaisevaa on näkökulma, joka ottaa huomioon myös itse ongelman yhteiskunnallisen määrätymisen (Silverman 1993, 4).

Esimerkiksi poliittista eliittiä huolestuttaa nuorten vähäinen kiinnostus puolueiden kautta tapahtuvaan vaikuttamiseen. Poliitiikan tutkijalla on periaatteessa kaksi tapaa lähestyä kysymystä. Toisaalta hän voi kohdistaa huomionsa nuoriin ja selvittää, mistä vähäinen kiinnostus johtuu. Tutkija voi pyrkiä selvittämään kasautuuko poliittinen osallistuminen jollekin tietylle sosioekonomiselle nuorten ryhmälle. Toisaalta hän voi myös esittää kysymyksen nuorten poliittikka-käsityksestä. Jos käsitys poikkeaa totunnaisesta, ei ole enää niin yksinkertaista sanoa, että nuoret ovat poliittisesti passiivisia tai että tämän passiivisuuden voisi selittää joillakin nuorten taust ominaisuuksilla (Paakkunainen 1993), koska selitysmalli pitää sisällään konventionaalisen käsityksen poliittisesta osallistumisesta. Puolueiden kautta kanavoituvan osallistumisen näivettyminen kuuluu varmasti ”yhteiskunnallisten ongelmien” joukkoon ja löytää vastakaikua poliittisen eliitin keskuudessa. Tutkijan on kuitenkin oltava valppaampi. Hän voi esimerkiksi kääntää katseensa poliittiseen eliittiin ja kysyä, min-kälaisia käsityksiä eliitillä on nuorista ja nuorten tavoista osallistua. Tällöin poliittisen eliitin käsityksistä – tai eliitin huolesta – tulee tutkijalle tutkimuksen aihe. Esimerkin vuoksi voidaan olettaa, että nuorten poliittisen osallistumisen rakenneselitys ja konventionaalinen käsitys poliittisesta osallistumisesta liittyvät yhteen poliittisen eliitin käsityksissä. Olemme tilanteessa, jossa tutkija ja poliittinen eliitti jakavat saman ongelman, mutta tutkijalle ”yhteiskunnallinen ongelma” kääntyy ”tieteelliseksi ongelmaksi”, jossa näennäisesti itsestään selvä kysymys problematisoidaan niin, että varsinaisen tutkimuskysymyksen asettaminen on tutkijan hallinnassa. Tässä mielessä esimerkiksi poliittinen eliitti ja politiikan tutkija voivat tietää samasta asiasta eri tavalla.

Samaan tapaan voidaan ajatella vaikkapa tutkimusta korruptiosta. Länsi-Euroopassa vallitsee laaja yksimielisyys korruption haitallisuudesta. Oletetaan, että jossakin eurooppalaisessa maassa jollakin hallinnonalalla on poikkeuksellisesti todettu useita lahjontatapauksia. Tutkija ryhtyy selvittämään tapausten syitä ja on tässä ominaisuudessa yhteydessä joihinkin poliittisen ja hallinnollisen eliitin jäseniin, jotka tavallaan jakavat tutkijan ”huolen” korruptios-

ta. Jälleen eliitillä on resursseja suunnata tutkijan huomio tiettyyn kysymyksenasetteluun, tässä tapauksessa vahvistaa tutkijan asettamaa ongelmaa korruption syistä. Toisaalta tutkija voi haastatteluissa keskittyä eliittien käsityksiin korruption luonteesta (Pavarala 1993), jolloin alkuperäinen kausaaliasetelma purkautuu. Jos korruptio – tai kapeammin – lahjonta ymmärretään hallinnonalalla kovin monella eri tavalla, on ehkä mahdotonta löytää selviä kausaalisia syitä lahjuksen ottamiseen, koska syyt eivät viittaa samaan asiaan. Aarno Laitinen on hausalla tavalla valaissut tätä puolta korruptiosta: ”Olipa eräs asekauppias niin vieraanvarainen, että järjesti kenraalin kihloihin menneelle lapselle purjehduksen tykkiveneellä Välimerellä. Sellainen vieraanvaraisuus kelpaa vain ostajille, jotka eivät hyväksy korruptiota missään muodossa ja Suomessahan hyväksytään vain vieraanvaraisuus” (Laitinen 1982, 20).

Kyse ei ole ensisijaisesti tutkijan integriteettiin säilyttämisestä, jonka seurannaisena tuotettu tutkimustieto olisi puolueettomampaa ja luotettavampaa. Vielä tärkeämpi asia on säilyttää mahdollisuus myös laadullisesti uuden tiedon tuottamiseen. ”Yhteiskunnallisten ongelmien” parissa askartelu voi tuottaa melko hyviä kumulatiivisia tuloksia, mutta ongelmanasettelultaan se on vaarallisen lähellä yleisesti hyväksytyjen tietämisen muotojen toistoa. Eliitteillä on usein selvä intressi säilyttää nämä tietämisen muodot koskemattomina.

Lopuksi

Olen edellä nostanut esiin eliittihaastattelujen ongelmia kolmella eri osa-alueella, pohjatyössä ja suunnittelussa, yhteydenotossa sekä haastattelutilanteessa. Lisäksi olen hieman ohjelmallisesti käsitellyt eliittien ”tiedonintressiä”, joka vaikuttaa koko tutkimusprosessiin. Aineiston analyysin olen jättänyt pois paitsi tilanpuutteen myös sen moninaisuuden ja tapauskohtaisuuden vuoksi. Aineiston analyysissa voi turvautua hyvinkin erilaisiin analyysitekniikoihin tai sivuuttaa selkeät tekniikat kokonaan ja käsitellä aineistoa vain organisoituna informaation lähteenä tai historiallisena dokumenttina. Lähtökohtana voi silti pitää sitä, että paraskaan analyysi ei onnistu, ellei aineiston laatuun ole kiinnitetty riittävästi huomiota.

Eliittihaastatteluissa aineiston laatu vaarantuu mm. tutkittavien ihmisten ja tutkijan välisen statuseron vuoksi. Statusero näkyy esimerkiksi eliittien kykyinä kontrolloida tutkimusta niin, ettei tutkija pääse keräämään ensi käden tietoa tai niin, että aineisto kattaa vain osittain tutkittavan ilmiön. Eliitit pystyvät myös vakuuttavalla tavalla olemaan avoimia laskematta tutkijaa kuitenkaan liian lähelle ja säätelemään tutkijan intressejä olemalla avokätisiä hyvin valikoivalla tavalla. Eliittien puhe on usein myös institutionaalisesti säädeltyä, mikä hankaloittaa tutkijan tehtävää ainutlaatuisen aineiston kerääjänä. Ainutlaatuisiksi luultu viesti löytyy usein vuosikertomuksista tai lehdistärtikkeleista.

Eliittien tehokkaaseen haastattelemiseen on olemassa koko joukko tekniikoita, joista olen käynyt osan läpi edellä. Esitys on tuskin tyhjentävä, mutta se valottaa ainakin joitakin keskeisiä eliittihaastattelun ongelmia ja niihin kokemuksen kautta kertyneitä ratkaisuja. Osa ratkaisuista on aloittelijallekin käyttökelpoisia, mutta varsinkin haastattelutilanteen hallinta edellyttää haastattelukokemusta. Kokemusta on tietysti parempi hankkia jonkin tietoisien suunnitelman mukaan kuin työskennellä intuitiivisesti ja yrittää ottaa oppi vain kertaamalla vähädyksiä omista muistoista. Tämän artikkelin kirjallisuusluettelo auttaa varmasti eteenpäin haastattelutekniikan systemaattisessa hiomisessa.

LÄHTEET

Alasuutari, Pertti. 1994. *Laadullinen tutkimus*. Toinen painos. Tampere: Vastapaino.

Aldridge, Alan. 1993. Negotiating Status: Social Scientists and Anglican Clergy. *Journal of Contemporary Ethnography* 22:1, 97–112.

Becker, Howard S. ja Blanche Geer. 1970. Participant Observation and Interviewing: A Comparison. Teoksessa William J. Filstead (toim.), *Qualitative Methodology: Firsthand Involvement with the Social World*. Chicago: Rand McNally.

Burton, Michael G. ja John Higley. 1987. Invitation to Elite Theory: The Basic Contentions Reconsidered. Teoksessa G. William Domhoff ja Thomas R. Dye (toim.), *Power Elites and Organizations*. Newbury Park: Sage.

Chambliss, Daniel F. 1996. *Beyond Caring: Hospitals, Nurses, and the Social Organization of Ethics*. Chicago: The University of Chicago Press.

Dalton, Melville. 1959. *Men Who Manage: Fusions of*

Feelings and Theory in Administration. New York: John Wiley & Sons.

Dexter, Lewis A. 1970. *Elite and Specialized Interviewing*. Evanston: Northwestern University Press.

Dexter, Lewis A. 1956. Role Relationships and Conceptions of Neutrality in Interviewing. *American Journal of Sociology* 62, 153–157.

Eräsaari, Leena. 1995. *Kohtaamisia byrokraattisilla näyttämöillä*. Helsinki: Gaudeamus.

EVA. 1997. *Yritysjohdajien menestyksen eväät: Raportti yritysjohtajien asenteista 1997*. Helsinki: Elinkeinoelämän valtuuskunta.

Fenno, Richard F. 1978. *Homestyle: House Members in Their Districts*. Boston: Little, Brown & Co.

Goffman, Erving. 1989. On Fieldwork. *Journal of Contemporary Ethnography* 18:2, 123–132.

Goffman, Erving. 1967. *Interaction Ritual: Essays on Face-to-Face Behavior*. New York: Anchor Books.

Gusfield, J. R. 1981. *The Culture of Public Problems: Drinking-Driving and the Symbolic Order*. Chicago: University of Chicago Press.

Heard, Alexander. 1950. Interviewing Southern Politicians. *American Political Science Review* 44:2, 886–896.

Herbst, Susan. 1998. *Reading Public Opinion: How Political Actors View the Democratic Process*. Chicago: The University of Chicago Press.

Hunt, William H., Wilder W. Crane ja John C. Wahlke. 1964. Interviewing Political Elites in Cross-cultural Comparative Research. *American Journal of Sociology* 70, 59–68.

Hunter, Albert. 1993. Local Knowledge and Local Power: Notes on the Ethnography of Local Community Elites. *Journal of Contemporary Ethnography* 22:1, 36–58.

Jackall, Robert. 1988. *Moral Mazes: The World of Corporate Managers*. New York: Oxford University Press.

Kincaid, Harry V. ja Margaret Bright. 1957a. Interviewing the Business Elite. *American Journal of Sociology* 63, 304–311.

Kincaid, Harry V. ja Margaret Bright. 1957b. The Tandem Interview: A Trial of the Two-Interviewer Team. *Public Opinion Quarterly* 21:2, 304–312.

Koivisto, Mauno. 1997. *Liikkeen suunta*. Helsinki: Kirjayhtymä.

Laitinen, Aarno. 1982. *Musta monopoli*. Helsinki: Kustannusvaihe.

Lynd, Robert S. 1948. *Knowledge for What?* Princeton: Princeton University Press.

Mills, C. Wright. 1956. *The Power Elite*. New York: Oxford University Press.

Moyser, George ja Margaret Wagstaffe (toim.). 1987. *Research Methods for Elite Studies*. London: Allen & Unwin.

Mykkänen, Juri. 1999. Asiantuntija-ajattelu ja asenteiden jyrkkyys poliittisessa päätöksenteossa. Teoksessa Mikko Mattila ja Petri Uusikylä (toim.), *Verkosto-yhteiskunta: Käytännön johdatus verkostoanalyysiin*. Helsinki: Gaudeamus.

Mykkänen, Juri. 1994. Kehysbudjetointi ja politiikan ennustettavuus. Teoksessa, *Tutkimaton uudistus: Jul-*

- kisen sektorin uudistukset tutkimushaasteena. Helsinki: Valtiovarainministeriö.
- Mykkänen, Juri ja Ilpo Koskinen. 1993. Konstruktion ongelma eliittihaastatteluissa. *Politiikka* 35:3, 200–209.
- Neustadt, Richard E. ja Ernest R. May. 1986. *Thinking in Time: The Uses of History for Decision-Makers*. New York: The Free Press.
- Nousiainen, Jaakko. 1990. *Politiikan huipulla: Ministerit ja ministeristöt Suomen parlamentaarisessa järjestelmässä*. Porvoo: WSOY.
- Ostrander, Susan A. 1993. "Surely You're Not in This Just to Be Helpful": Access, Rapport, and Interviews in Three Studies of Elites. *Journal of Contemporary Ethnography* 22:1, 7–27.
- Paakkunainen, Kari. 1993. The Apolitical Youth: A Re-examination of a Thesis. Teoksessa Kari Palonen ja Tuija Parvikko (toim.), *Reading the Political: Exploring the Margins of Politics*. Helsinki: The Finnish Political Science Association.
- Pekonen, Kyösti. 1998. *Politiikka urbaanissa betonilähiössä*. SoPhi. Yhteiskuntatieteiden, valtio-opin ja filosofian julkaisuja 20. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto.
- Pavarala, Vinod. 1993. Corruption as a Site for Contested Meaning: Elite Constructions in India. *Qualitative Sociology* 16:4, 405–422.
- Riesman, David. 1958. Some Observations on the Interviewing in the Teacher Apprehension Study. Teoksessa Paul F. Lazarsfeld ja Wagner Thielens, Jr., *The Academic Mind: Social Scientists in a Time of Crisis*. Glencoe: The Free Press.
- Robinson, James A. 1960. Survey Interviewing Among Members of Congress. *Public Opinion Quarterly* 24, 127–138.
- Ruostetsaari, Ilkka. 1992. *Vallan ytimessä. Tutkimus suomalaisesta valtaeliitistä*. Helsinki: Gaudeamus.
- Searing, Donald D. 1994. *Westminster's World: Understanding Political Roles*. Cambridge, Mass.: Harvard University Press.
- Schütz, Alfred. 1982 (1962). *The Problem of Social Reality*. Collected Papers 1. Toim. Maurice Natanson. Haag: Martinus Nijhoff.
- Silverman, David. 1993. *Interpreting Qualitative Data: Methods for Analysing Talk, Text and Interaction*. Lontoo: Sage.
- Simmel, Georg. 1971. The Nobility. Teoksessa Donald N. Levine (toim.), *Georg Simmel on Individuality and Social Forms: Selected Writings*. Chicago: The University of Chicago Press.
- Smigel, Erwin O. 1958. Interviewing a Legal Elite: The Wall Street Lawyer. *American Journal of Sociology* 64:2, 159–164.
- Smith, Dorothy E. 1984. Textually Mediated Social Organization. *International Social Science Journal* 99, 1–24.
- Thomas, Robert J. 1993. Interviewing Important People in Big Companies. *Journal of Contemporary Ethnography* 22:1, 80–96.
- Vaughan, Diane. 1983. *Controlling Unlawful Organizational Behavior: Social Structure and Corporate Misconduct*. Chicago: The University of Chicago Press.
- Williams, Philip M. 1980. Interviewing Politicians: The Life of Hugh Gaitskell. *Political Quarterly* 51:3, 303–316.
- Yeager, Peter C. ja Kathy E. Kram. 1990. Fielding Hot Topics in Cool Settings: The Study of Corporate Ethics. *Qualitative Sociology* 13:2, 127–148.
- Zuckerman, Harriet. 1972. Interviewing an Ultra-Elite. *Public Opinion Quarterly* 36:2, 159–175.